

Đakovo u srednjem vijeku

Damjanović, Marko

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:098149>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-03**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij pedagogije i povijesti

Marko Damjanović

Đakovo u srednjem vijeku

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2022.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Diplomski studij pedagogije i povijesti

Marko Damjanović

Đakovo u srednjem vijeku

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, znanstveno polje Povijest,
znanstvena grana Hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2022.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

 , 0122227701

U Osijeku, 31. kolovoza 2022.

ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

U srednjovjekovnom hrvatsko-ugarskom kraljevstvu, Vukovska županija obuhvaćala je značaj dio istočnog dijela donjeg međurječja Drave i Save, a unutar Vukovske županije nalazilo se područje danas poznato i kao Đakovština. U blizini Đakova nalazi se arheološko nalazište Štrbinci na čijem području postoje dokazi o postojanju antičkog naselja Certissa. Iako su neki povjesničari smatrali kako je srednjovjekovno Đakovo nastalo na mjestu starijeg naselja koji korijene ima u antici, do sada nije pronađen niti jedan dokaz koji bi to potvrdio. Prvi pisani spomen naselja Đakovo je tek iz 1239. godine u darovnici hercega Kolomana kojom daruje posjed Đakovo i Breznu bosanskim biskupima. Arheološkim nalazima dokazano je postojanje naselja koje je datirano u 8. stoljeće. Iz razdoblja prije sredine 13. stoljeća pronađeno je groblje i ostaci nekolicine građevina iza današnje crkve Svih svetih. S dolaskom biskupa i uspostavljanjem crkvenog vlastelinstva koji je biskupiji služio kao glavni izvor prihoda, sredinom 13. stoljeća započeo je razvoj Đakova. S vremenom Đakovo poprima sve karakteristike tipičnog srednjovjekovnog grada (utvrda, trgovište, sakralni objekti), a istovremeno pretežno agrarnu djelatnost postepeno zamjenjuju obrti i trgovina. Potvrda da je Đakovo uistinu bilo grad, osim ostataka srednjovjekovnih građevina, proizašla je iz pisanih izvora u kojima se navodi da je Đakovo *civitas*. Daljnji razvoj u 16. stoljeću prekidaju Osmanlije koje su uspostavile svoju vlast i preoblikovale Đakovo prema istočnjačkim običajima.

Ključne riječi: biskupsko središte, Certissa, Đakovo, srednji vijek, vlastelinstvo

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Dosadašnja istraživanja o srednjovjekovnom Đakovu	3
2. Međurječje Save, Drave i Dunava	6
2.1. Međurječje u srednjem vijeku	7
3. Vukovska županija.....	9
4. Antička Certissa	11
4.1. Uloga antike u urbogenezi Đakova.....	11
4.2. Prvi pisani spomen Certisse.....	11
4.3. Arheološko nalazište Štrbinci	12
5. Đakovo početkom srednjeg vijeka.....	15
5.1. Đakovo u najranijim pisanim izvorima	16
5.2. Oblici imena <i>Đakovo</i> u povijesnim izvorima	17
6. Biskupsko središte Đakovo	18
6.1. Stolni kaptol, katedrala, župna crkva i samostan.....	18
6.2. Crkveno vlastelinstvo	20
6.3. Školstvo	20
6.4. Srednjovjekovno groblje.....	21
7. Karakteristike srednjovjekovnog grada	23
7.1. Izgled Đakova u srednjem vijeku	24
8. Politička zbivanja u Đakovu i okolici u srednjem vijeku	26
8.1. Upravitelji Đakova	27
9. Pad Đakova pod Osmanlije.....	29
9.1. Uspostava vlasti.....	29
Zaključak.....	31
Literatura	33
Mrežni izvori	34

Uvod

Prostor današnje Slavonije naseljen je od prapovijesti, dok se u antici razvija posebna mreža naselja i cesta koji isprepliću to područje. Srednjovjekovno razdoblje također ima razgranatu mrežu naselja koja se razlikuju veličinom i političko-strateškim značajem. Naselja su se dijelila u sela i trgovišta, veća naselja u kojima se nalazio prostor za trgovinu i gradove. Posebno su se još izdvajali slobodni kraljevski gradovi koji su bili pod zaštitom kralja i uživali određene povlastice. Povijesnih izvora iz razdoblja srednjeg vijeka nema mnogo, a posebno iz ranog srednjeg vijeka koje je posebno siromašno izvorima, ali i arheološkim nalazima. Zbog toga je proučavanje povijesti srednjovjekovnih naselja prilično teško i potrebno je analizirati šire područje kako bi se bolje shvatili procesi i događaji koji su imali utjecaj na njih. Cilj ovog rada je prikazati razvoj grada Đakovo u srednjem vijeku te uvidjeti kakav je bio njegov stupanj razvoja. Đakovo se ističe kao biskupsko središte i dolaskom biskupa započeo je razvoj grada. Biskupi su ujedno bili posjednici i feudalski na vlastelinstvu koje je donosilo značajne prihode.

U prvom poglavlju rada prikazana su dosadašnja istraživanja o Đakovu, njegovoj neposrednoj okolici i djela autora koja se bave đakovačkom povijesti. U drugom poglavlju geografski se određuje područje današnje Slavonije, odnosno međurječja Save, Drave i Dunava u srednjem vijeku, narodima koji ga naseljavaju i organizaciji država doseljenih naroda. Treće poglavlje bavi se geografskim smještajem i granicama Vukovske županije koja je zauzimala veliko područje današnje istočne Slavonije. Navode se najznačajniji gradovi i naselja te se prikazuje gustoća njihove naseljenosti. Nadalje, u četvrtom poglavlju govori se o antičkom naselju Certissi. U prvom potpoglavlju govori se o ulozi antike u urbogenezi Đakova, a u drugom potpoglavlju navode se pisani izvori u kojima se spominje ime Certissa. Zanimljivo je kako postoji zapis s točnim koordinatama smještaja naselja, ali ni u jednom zapisu nije naveden točan status naselja Certisse (grad, selo, trgovište ili putna postaja). Arheološka istraživanja, nalazi i zaključci iz Štrbinaca pored Đakova navode se u trećem potpoglavlju.

Peto poglavlje govori o đakovačkom području prije sredine 13. stoljeća. O tom razdoblju ranog srednjeg vijeka nema pisanih zapisa, već samo arheološki nalaz groblja i grobnih umetaka. Pretpostavlja se da je naselje na današnjem prostoru grada Đakova postojalo najkasnije u 8. stoljeću. Prvo potpoglavlje bavi se Đakovom u najranijim pisanim izvorima koji su nastali sredinom 13. stoljeća. Njihov značaj je u tome što se u njima po prvi puta spominje ime Đakovo. U drugom potpoglavlju analiziraju se oblici imena Đakovo u srednjovjekovnim povijesnim izvorima. Šesto poglavlje bavi se Đakovom kao biskupskim središtem. U prvom potpoglavlju

navode se sakralni objekti, tko ih je i kada izgradio. U drugom potpoglavlju definiraju se granice crkvenog vlastelinstva, navode se i opisuju gospodarske djelatnosti koje donose financijska sredstva nužna za život biskupije. Treće potpoglavlje ukratko prikazuje razvoj školstva u Đakovu od srednjeg do novog vijeka. U posljednjem potpoglavlju navodi se klasifikacija faza pokapanja u župno groblje koje je pronađeno iza današnje crkve Svih svetih.

Sedmo poglavlje navodi karakteristike srednjovjekovnog grada u Hrvatskoj i Ugarskoj. Opisuje se izgled grada, utvrda i gradskih kuća te se iznosi klasifikacija razlikovanja tipova naselja (grad, trgovište, trgovište u nastajanju) s pojašnjenjem svakog pojedinog tipa. U potpoglavlju se bavi izgledom Đakova u srednjem vijeku kako bi se vidjelo odgovara li on općenitim karakteristikama srednjovjekovnog grada na ovim prostorima. Osmo poglavlje govori o političkim zbivanjima u Đakovu i okolici, s naglaskom na 14. i 15. stoljeće. Đakovo je u tom razdoblju bilo mjesto političkih previranja koja su imala veliki značaj na cijelo kraljevstvo. Navodi se nekoliko ljudi koji su porijeklom iz Đakova, a politički djeluju na stranim dvorima. U potpoglavlju se navode upravitelji grada, počevši od biskupa, pa sve do moćnika koji su preuzeli upravu nakon Mohačke bitke. Posljednje deveto poglavlje bavi se Đakovom i Đakovštinom nakon uspostave osmanske vlasti. Đakovo desetak godina nakon Mohačke bitke potpada pod Osmanlije. Osmanlije uspostavljaju vlast i preoblikuju grad. Također postoji problematika oko utvrđivanja točnog broja stanovnika u gradu. Poznato je kako muslimansko stanovništvo masovno useljava u grad, dok je katoličko stanovništvo u gradu malobrojno, ali ima svoju četvrt. Nakon 150 godina vladavine Osmanlije napuštaju Đakovo i cijelo međurječje nakon čega kreće obnova.

Zaključak upućuje na to da kontinuitet života u Đakovu postoji od ranog srednjeg vijeka, iako on nije izravno vezan uz antičku Certissu. Srednjovjekovno Đakovo razvija se zahvaljujući biskupiji, no s vremenom je grad poprimio sve karakteristike tipičnog srednjovjekovnog grada. Osmanskim osvajanjem prekida se razvoj Đakova kao biskupskog središta.

1. Dosadašnja istraživanja o srednjovjekovnom Đakovu

Rukopis Pála Engela o Vukovskoj županiji zasigurno je najznačajniji i najopsežniji povijesno-topografski pregled u kojem su navedeni izvori u kojima se spominju naselja na području te županije te je na taj način stvorena kompleksna slika koja prikazuje rasprostranjenost i gustu mrežu naselja. U izvorima koje Engel navodi može se pratiti tijek razvoja naselja od sela ili još i manjega mjesta do grada (primjer Đakova).¹ Engelov rukopis nadopunjuje Csánkijevo djelo „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában“ u kojem se također navode naselja i izvori u kojima se naselja spominju.² Za povijesni pregled Bosansko-đakovačke i Srijemske biskupije zaslužan je Emerik Gašić. Izvorno je objavljen 1944. godine. U pregledu je ukratko opisano ustrojstvo biskupije, a potom su kronološki navedeni biskupi, kanonici i arhiđakoni uz popratne opise o njihovom djelovanju. Knjiga također donosi pregled samostana razvrstanih po prosjačkim redovima kojim pripada, te su navedene opatije, prepoštije i sjemeništa.³ Knjiga Andrije Šuljka „Đakovo: biskupski grad“ opisuje razvoj Đakova kao sjedišta biskupije, te se predstavljaju središnje biskupijske ustanove. Poseban značaj imaju opisi župne crkve i groblja.⁴ Monografija „Đakovo“ izdana je 1989. godine i sažeto prikazuje najvažnije događaje koje su obilježile povijest grada od njegovog nastanka do 1980-ih godina. Kao najznačajniji dio knjige ističu se popis istaknutih ličnosti đakovačke povijesti i kronologija važnijih povijesnih događaja.⁵ Sredinom devedesetih godina 20. stoljeća Ive Mažuran je napisao djelo „Đakovo i Bosansko-đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine. U njemu je iznio najvažnije povijesne događaje kronološki poredane i detaljno pojašnjene. Mažuran tako navodi biskupe, opisuje biskupijske ustanove i njihove zadatke, navodi godine i razloge posjeta visokih političkih službenika i kraljeva, te opisuje tijekom osmanlijskih prodora i osvajanja Đakova i okolice.⁶ Mirko Marković u svom djelu „Slavonija. Povijest naselja i podrijetlo stanovništva“ donosi iscrpan prikaz o povijesti i razvoju naselja te navodi podatke o podrijetlu stanovništva u svim slavonskim županijama uključujući i područje Đakovštine.⁷

Istraživanja Branke Migotti zasnovana su na proučavanju lokaliteta Štrbinci nedaleko od Đakova. Njeni radovi značajni su jer je nastojala dokazati (dis)kontinuitet života na području

¹ Pál Engel, *Valkó vármegye* (rukopis, neobjavljeno).

² Deszö Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Sv. 1-5. (Budapest: Magyar Tudományos Akademia, 1890-1913).

³ Emerik Gašić, *Kratki povijesni pregled biskupija bosansko - đakovačke i srijemske: načinjen iz povijesnih izvora s pridodanim životopisima* (Osijek: Državni arhiv, 2000).

⁴ Andrija Šuljak, *Đakovo: biskupski grad* (Đakovo: Biskupski ordinarijat, 1988).

⁵ Zdravka Dean, ur., *Đakovo* (Đakovo: Skupština općine, 1989).

⁶ Ive Mažuran, "Đakovo i Bosansko - đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine.", *Diacovensia* 3 (1995), br. 1: 107-156, pristup ostvaren 29. 8. 2022. <https://hrcak.srce.hr/37988>.

⁷ Mirko Marković, *Slavonija: povijest naselja i podrijetlo stanovništva* (Zagreb: Golden Marketing, 2002).

Đakova od vremena Rimskog Carstva. Djelo "Ranokršćanska freska iz Štrbinaca kod Đakova" objavljeno je 1997. godine i u njemu govori o fresci pronađenoj na lokalitetu Štrbinci kod Đakova. Freska je datirana potkraj 4. stoljeća, a ukrasnim motivima predstavlja alegoriju vječnog života.⁸ U djelu "Je li rimska Certisija bila na Štrbincima kod Đakova?" kronološki je izložena povijest istraživanja arheološkog nalazišta Štrbinci, te je autorica nastojala dokazati da je rimsko naselje Certissa uistinu bilo na lokalitetu Štrbinci. Zaključila je da postoji dovoljno nalaza koji potvrđuju kako se na Štrbincima nalazila Rimska Certissa.⁹ U radu objavljenom 2017. godine Migotti iznosi dokaze koji upućuju na mogućnost da je Certissa bila putna postaja. Njen zaključak utemeljen na ulomku sa epigrafa na kojem je sačuvan nepotpuni tekst je taj da je Certissa bila putna postaja na križanju važnih prometnih pravaca u doba antike.¹⁰

Autor Danijel Jelaš svojim djelima dao je značajan doprinos u istraživanju urbane mreže Vukovske županije¹¹, gradova donjeg međurječja¹² i izgledu gradova u međurječju¹³. Doktorska disertacija obrađuje urbanu mrežu Vukovske županije po njihovoj funkciji. U doktorskoj disertaciji su u značajnoj mjeri korištena djela Engela i Csánkija, kao i u knjizi o gradovima donjeg međurječja. U radu je osim povijesnog pregleda gradova po županijama pojašnjena urbogeneza gradova, izgled gradova i urbana topografija, te urbano gospodarstvo i demografija. U djelu „Tipologija srednjovjekovnih gradskih naselja u donjem međurječju Drave i Save“ Jelaš opisuje karakteristike i klasifikaciju u donjem međurječju. Prema tim karakteristikama mogu se usporediti do sada poznati podaci o izgledu srednjovjekovnog Đakova kako bi se ustanovio stupanj veličine i razvoja grada. Prilikom rekonstrukcije izgleda srednjovjekovnog grada Đakova među najznačajnijim autorima je Krešimir Filipec. Njegovo djelo "Urbani razvoj Đakova u srednjem vijeku" u kojem se opisuje povijest i izgled Đakova.¹⁴ U knjizi „Dvanaest stoljeća Đakova“ Filipec detaljno iznosi povijest Đakova koju započinje od istraživanja koja su provedena krajem 20. stoljeća na lokalitetu Đakovo – Župna crkva prilikom kojih su otkriveni srednjovjekovni grobovi i ostaci naselja. Također je opisao pronađeno srednjovjekovno groblje

⁸ Branka Migotti, "Ranokršćanska freska iz Štrbinaca kod Đakova." *Zbornik Muzeja Đakovštine* 4, br. 1 (1997): 27-49, pristup ostvaren 29. 8. 2022., <https://hrcak.srce.hr/236659>.

⁹ Branka Migotti, "Je li rimska Certisija bila na Štrbincima kod Đakova?", *Zbornik Muzeja Đakovštine* 5 (2001), br. 1: 77-96, pristup ostvaren 29. 8. 2022., <https://hrcak.srce.hr/219723>.

¹⁰ Branka Migotti, "Je li rimska Certisija bila „caput viarum“?", *Zbornik Muzeja Đakovštine* 13 (2017), br. 1: 7-18., pristup ostvaren 29. 8. 2022., <https://hrcak.srce.hr/197762>.

¹¹ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“ (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2018).

¹² Danijel Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2020).

¹³ Danijel Jelaš, "Tipologija srednjovjekovnih gradskih naselja u donjem međurječju Drave i Save", *Povijesni zbornik* 4 (2012), br. 5: 33-50, pristup ostvaren 29. 8. 2022., <https://hrcak.srce.hr/105329>.

¹⁴ Krešimir Filipec, "Urbani razvoj Đakova u srednjem vijeku", *Povijesni prilozi* 32 (2013), br. 44: 71-89, pristup ostvaren 29. 8. 2022., <https://hrcak.srce.hr/105632>.

na istom lokalitetu te faze pokapanja.¹⁵ Uz Filipeca važno je spomenuti djelo Jelene Boras u kojem su u prvom dijelu prikazani rezultati ranijih arheoloških istraživanja koja su provedena u Đakovu, a zatim su opisana istraživanja biskupskog dvora, podzemnih hodnika, trga Josipa Jurja Strossmayera, Preradovićeve ulice, prostora današnjeg studentskog doma te probno sondiranje srednjovjekovnog zida. U radu su objavljene fotografije s istraživanja, karte područja istraživanja, pronađeni nalazi, kao i rekonstrukcija izgleda Đakova u kasnom srednjem vijeku.¹⁶

¹⁵ Krešimir Filipec, *Dvanaest stoljeća Đakova* (Zagreb: Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta, 2012).

¹⁶ Jelena Boras, *In villa que vocatur Diaco. Rezultati arheoloških istraživanja u Đakovu* (Đakovo: Muzej Đakovštine, 2018).

2. Međurječje Save, Drave i Dunava

Prostor današnje Hrvatske tijekom povijesti se mijenjao; ponekad se širio, ponekad smanjivao, dijelio se na manje ili veće pokrajine te je gotovo neprestano bio pod utjecajem stranih sila (Grka, Rimljana, Bizanta, Mlečana, Mađara, Austrijanaca, Osmanlija, itd.).¹⁷ Prostor omeđen Sutlom i Žumberačkim gorjem na zapadu, rijekama Murom i Dravom na sjeveru, Dunavom na istoku, Savom i Kupom na jugu pripada krajnjem jugozapadnom dijelu prostrane Panonske nizine. Antički pisci pisali su kako je ovo područje hladno i maglovito, loše kakvoće tla i nedostatkom sredozemnih poljoprivrednih kultura, masline i vinove loze, a ističu pošumljenost i močvare. Posebno su ih se dojmile moćne rijeke Dunav, Drava i Sava koje su katkad silovite i brze, a katkad mirne i spokojne. Rimljani su preobrazili Panoniju krčeći šume i isušivanjem močvara, čime je Panonija postala jedna od najplodnijih rimskih pokrajina te su počeli sadnju novih kultura, posebno vinove loze.¹⁸

Problematika pojma i prostora Slavonije grana se u nekoliko smjerova. Korijeni najistaknutijeg smjera sežu u 19. stoljeće kada je započela rasprava hrvatskih i mađarskih povjesničara o pripadnosti Slavonije s naglaskom na srednji vijek. Na ovaj smjer nadovezuje se problem određivanja granica koje različiti izvori različito definiraju. Žustre rasprave vođene su do 1918. godine kada raspadom Habsburške Monarhije prestaje izravan međusobni uvid u interpretaciju povijesnih izvora i arheoloških istraživanja. Istaknutija rasprava prije raspada Monarhije vođena je između Frigyesa Pestya i Vjekoslava Klaića. Pesty je tvrdio kako je Slavonija od 10. do 13. stoljeća bila pod vlašću Mađara, a Klaić je pomoću izvora nastojao dokazati da je Slavonija bila dio kraljevine Hrvatske.¹⁹ Prostor Hrvatske u užem smislu najveći dio povijesti odnosio se samo na sjeverozapad današnje Hrvatske, dok su Dalmacija i Slavonija bile autonomne pokrajine.²⁰ Prirodna granica Hrvatske je Dinarsko gorje koje dijeli Primorje od ravnica između Save, Drave i Dunava (tzv. međurječje, odnosno Slavonija).²¹ Međurječje područje je između Save na jugu i Drave na sjeveru te Dunava na istoku Hrvatske. Od prapovijesti je gusto naseljeno što potvrđuju arheološka nalazišta na temelju kojih se može slijediti kontinuitet života od prapovijesti pa sve do danas.²²

¹⁷ *Povijest, 21. knjiga, Hrvatska povijest* (Zagreb: Jutarnji list, 2007), 19.

¹⁸ Hrvoje Gračanin, *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)* (Zagreb: Plejada, 2011), 23-27.

¹⁹ Tomislav Bali, *Slavonski meandar: prostor i pojam Slavonije u XIII. Stoljeću* (Zagreb, Srednja Europa, 2014), 11; 14-15.

²⁰ *Povijest, 21. knjiga, Hrvatska povijest* (Zagreb: Jutarnji list, 2007), 19.

²¹ Isto, 20.

²² Bože Mimica, *Slavonija od antike do XX. stoljeća* (Zagreb: V.B.Z., 2009), 13.

2.1. Međurječje u srednjem vijeku

U ranom srednjem vijeku današnja Slavonija, odnosno međurječje Save, Drave i Dunava, nalazila se u svojevrsnom međuprostoru između različitih čimbenika. Međurječje je služilo kao obrambeni prostor hrvatskih vladara prema Mađarima. S druge strane, prema navodima pojedinih mađarskih povjesničara u ranom srednjem vijeku, međurječje je bilo pod upravom Ugarske, a u kasnijim stoljećima postalo je pogranično područje na kojem se odvijala trgovina i međusobni kontakt dviju država.²³ Početkom srednjeg vijeka međurječje opustošeno je seobom naroda i plemena koji su uništavali sve pred sobom, a stanovništvo starih rimskih naselja pred barbarima pobjeglo je u šume. U 6. stoljeću na ove prostore došli su Avari i Slaveni te uspostavili svoju upravu, avarski kaganat. Odnos Avara i Slavena nije u potpunosti razjašnjen te se ne može sa sigurnošću reći jesu li oni bili saveznici ili neprijatelji. Avarsko-slavenska kultura razvijala se od 6. do 9. stoljeća, a vrhunac je dostigla početkom 8. stoljeća. Prema bizantskim izvorima, dio Hrvata koji je u 7. stoljeću naselio Dalmaciju, odvojio se i ovladao Panonijom. Može se zaključiti da u to vrijeme nije bilo mnogo Hrvata i Slavena, ali oni su činili pomiješano stanovništvo koje je naselilo Slavoniju. Tijekom 8. stoljeća Hrvati i Slaveni su pod avarskom vlašću koju potom zamjenjuje franačka vlast.²⁴ Franci su protjerali Avare uz pomoć hrvatskog kneza Vojnomira. Teritorij Hrvatske do ušća Save u Dunav bio je dio Franačke na kojem je formirana autonomna kneževina Panonska Hrvatska. Stanovnici kneževine birali su svoga kneza te su bili obvezni ratovati za franačku državu. Hrvati su već sredinom 9. stoljeća počeli pružati otpor franačkoj vlasti te se do kraja 9. stoljeća oslobađaju njihove vlasti.²⁵ Smatra se da je naziv *Sclavonija* (Slavonija) potekao od slavenskog stanovništva koje je bilo brojnije od svih ostalih stanovnika uključujući Hrvate. Tijekom razdoblja vladavine hrvatskih vladara došlo je do porasta hrvatskog stanovništva, no naziv Slavonija nije se mijenjao.²⁶

O Slavoniji do dolaska ugarskih vladara na hrvatsko prijestolje zna se malo. U različitim izvorima navodi se da su Slavonijom nakon Franaka kratko ovladali Bugari, no ubrzo se spominju slavonski knezovi te se smatra da je u 9. stoljeću u Slavoniji bila uspostavljena autonomna kneževina. Pretpostavlja se da ni Hrvatska ni Ugarska u tom razdoblju nisu mogle podvrgnuti Slavoniju pod svoju vlast jer nisu bile dovoljno jake da upravljaju teritorijem koji je na periferiji obje države. Tek je potkraj 11. stoljeća kralj Zvonimir uspješno integrirao Slavoniju

²³ Bali, *Slavonski meandar*, 19-20.

²⁴ Mimica, *Slavonija*, 109-112.

²⁵ Isto, 114-115.

²⁶ Isto, 131.

s ostatkom hrvatske države²⁷, no istovremeno jača ugarski utjecaj na prostoru Slavonije.²⁸ Sredinom 13. stoljeća kralj Bela IV. podijelio je hrvatsku državu na dva upravno-politička dijela, Hrvatsku i Dalmaciju kao jednu cjelinu i Slavoniju kao drugu cjelinu, od kojih je svaki dio imao svojega bana.²⁹ U doba Arpadovića, ugarski vladari imali su velike zemljišne posjede u Slavoniji. To im je omogućilo organizaciju srednjovjekovne županije koje su štatile brojne kraljevske utvrde i uvedu novi porezni sustav. Zbog toga je Slavonija postala kraljevski posjed. Kralj Ladislav Crkvi i vitezovima darovao je kraljevske posjede te su oni postali velikaška i crkvena vlastelinstva. U početku je Slavonijom upravljao ban, a kasnije ga je zamijenio herceg (još nazivan i mladi kralj, odnosno prijestolonasljednik).³⁰ Arpadovići su davali povlastice gradovima kako bi dodatno utvrdili njihovu obrambenu funkciju, uspješnije kontrolirali pravce ulaska na prostor kojim oni vladaju i provođenje kulturne politike (crkve s titularima ugarskih vladara koji su bili kanonizirani).³¹

Banovina Slavonija obuhvaćala je Varaždinsku, Zagrebačku, Križevačku, Virovitičku, Požešku i Vukovsku županiju. Vlast je imao Koloman koji se nazivao vojvodom (hercegom) cijele Slavonije.³² Preoblikovanje društvenog razvoja Slavonije po uzoru na područja Ugarske Arpadovići nisu uspjeli provesti do kraja. U Slavoniji će se povezati plemstvo u politički entitet *regnum Sclavonium*, što će u konačnici dovesti do stvaranja osjećaja posebnosti.³³ Zapadni dio međurječja u 12. i 13. stoljeću bio je pod upravom zagrebačkog biskupa, a istočni pod upravom kaločkog nadbiskupa i pečuskog biskupa. Upravno gledajući, tim prostorom vladao je herceg. Razlikovanju zapadnog i istočnog dijela Slavonije pridonijelo je i osnivanje Kraljevstva Slavonije (*Regnum Sclavoniae*) u 13. stoljeću u koji nikad nisu ušle Vukovska, Srijemska i Požeška županija. U 15. i 16. stoljeću postepeno područje međurječja dolazi u ruke Osmanlija.³⁴

²⁷ Isto, 131-134.

²⁸ Bali, *Slavonski meandar*, 19.

²⁹ Mimica, *Slavonija*, 131-134.

³⁰ Isto, 159-163.

³¹ Bali, *Slavonski meandar*, 21-22.

³² Vjekoslav Klaić, *Crtice iz prošlosti* (Vinkovci: Riječ, 2002), 81.

³³ Bali, *Slavonski meandar*, 23.

³⁴ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku* 15-16.

3. Vukovska županija

Nastanak županije datiran je oko 1192. godine kada kralj Bela III. u ispravi spominje vukovskog župana.³⁵ Prema enciklopediji kao prvi spomen navedena je 1220. godina kada je Vukovska županija navedena kao *comitatus de Walko*.³⁶ Ime županije potiče od mjesta Vukovo (poznato još i kao *castrum Wico, Wolko, Wolkow, Walkow*) koje je današnji grad Vukovar. Županija se prostirala do Drave i Dunava na sjeveru, a na jugu do Save. Šire gledano, sjeverna granica bila je Drava od mjesta ulijevanja Karašice do ulijevanja Dravine u Dunav, Dunav je bio istočna granica sve do naselja Susek, Ležimir i Mandelos koji se nalaze nedaleko od Iloka. Južna granica bila je od Bebrine u okolici (Slavonskog) Broda do Mandelosa, dok su granična naselja na zapadu bili Čepin, Levanjska Varoš i Garčin.³⁷ Vukovarska tvrđava, koja će kasnije postati sjedište županije, prvi se puta spominje 1231. godine, no pretpostavka je da je podignuta u 12. stoljeću.³⁸ U županijskom središte stolovao je županijski sud. Županijom su do 1320. godine upravljali slavonski, a nakon mačvanski banovi.³⁹ Od poreza su se plaćali kunovina i zalazina.⁴⁰

Prirodna obilježja krajolika definirala su gustoću, raspored, izgled i razvoj naselja, njihovih strateško-obrambenih i prometnih funkcija. Najnaseljenije područje županije bio je podunavsko-podravski kraj kojim se protezao važan prometni pravac koji je još od antike povezivao Panonsku nizinu sa Jugoistočnom Europom. Osim kopnenog prometa, važni su bili i riječni putovi, posebno rijeke Dunav i Drava. Na prometnim pravcima uz rijeke podizala su se naselja i utvrde. Unutrašnjost su tvorile močvare i šume, te veći broj naselja koji se nalazio uz rijeke Bosut i Vuku. Područje županije uz rijeku Savu bilo je najrjeđe naseljeno zbog spačvanske šume i poplavnog pojasa Save, te se ondje razvio mali broj sela, riječnih prijelaza i pograničnih trgovišta (lat. *oppidum*).⁴¹ O naseljenosti u Vukovskoj županiji svjedoče izvori iz 15. stoljeća koji navode da se tada u županiji nalazilo 33 utvrde, 34 varoši i preko 1000 manjih naselja i sela.⁴² Veća i važnija naselja s utverdama u županiji bili su Osijek, Ilok, Đakovo, Gorjani, Levanjska Varoš, Šarengrad, Čepin, Nijemci, Erdut, Borovo, Morović, Ivankovo. Crkveno je županija pripadala Pečuškoj biskupiji s iznimkom dvaju vlastelinstava, Đakova i Brezne, koji su

³⁵ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 79.

³⁶ „Vukovska županija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 29. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65663>.

³⁷ Klaić, *Crtice iz prošlosti*, 89-90.

³⁸ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije“, 17

³⁹ „Vukovska županija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 29. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65663>.

⁴⁰ Klaić, *Crtice iz prošlosti*, 89-90.

⁴¹ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije“, 13-14.

⁴² Klaić, *Crtice iz prošlosti*, 89-90.

pripadali Bosanskoj biskupiji.⁴³ Za obranu županije od čestih upada Osmanlija na prostor županije podizali su se brojni kašteli.⁴⁴ U vrijeme kada su Osmanlije ovladali ovim prostorima nestala je Vukovska županija, a njeno područje podijeljeno je između Požeškog i Srijemskog sandžaka.⁴⁵

⁴³ „Vukovska županija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 2. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65663>.

⁴⁴ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije“, 20.

⁴⁵ „Vukovska županija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 2. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65663>.

4. Antička Certissa

Na području Đakovštine prema do sada otkrivenim brojnim arheološkim nalazima čovjek živi više tisuća godina. Stoga ne čudi što je na području današnjeg grada Đakova pronađeno arheološko nalazište koje potječe iz doba antike, odnosno iz Rimskog doba. Antičko rimsko naselje naziva *Certissia* nestalo je vrlo vjerojatno tijekom posljednjih godina Rimskog Carstva kada su na prostore Carstva doselili barbarski narodi (Langobardi, Goti, Huni, Avari i Slaveni).⁴⁶

4.1. Uloga antike u urbogenezi Đakova

Iako srednjovjekovno Đakovo nije nastalo na ruševinama Certisse, već u njenoj blizini, važnu ulogu u njegovoj urbogenezi imali su antički čimbenici. Kada su se naselili na područje međurječja Avari i Slaveni za podizanje svojih naselja nisu odabrali ruševine starih antičkim mjesta, već su u njihovoj blizini podigli nova naselja. Iako se nisu naselili na antičkim ruševinama, koristili su kultivirano zemljište i razvijenu prometnu infrastrukturu.⁴⁷ Mreže antičkih cesta bile su važan čimbenik prilikom urbogeneze naselja. Gotovo sva razvijena naselja donjeg međurječja nalazila su se na cesti koja je imala regionalnu ili zavičajnu važnost. U velikom broju se radilo o križanju cesta ili riječnom prijelazu.⁴⁸ Certissa je bila putna postaja, no njezin prometni položaj bio je izuzetno povoljan. Već je ranije navedeno da se nalazila na sjecištu putova podjednako udaljena od okolnih većih i važnijih naselja. Novo srednjovjekovno naselje koje je nastalo na tom području moglo je iskoristiti svoj položaj za budući rast i razvoj. Doseljavanjem novog stanovništva nastaju nova naselja u blizini antičkih ruševina o čemu svjedoči i topički kontinuitet naselja. Na mjestu ili u blizini antičkih naselja razvila su se srednjovjekovna naselja, na primjer na mjestu Murse razvio se Osijek, na mjestu Sirmija razvila se Mitrovica, a u blizini Certisse razvilo se Đakovo. Većina gradskih naselja počela se razvijati u podgrađu utvrda i uz biskupijska sjedišta.⁴⁹

4.2. Prvi pisani spomen Certisse

Iako je ranije postojalo nekoliko geografa koji su bilježili lokalitete u Panoniji, prvi koji daje potpunije podatke bio je aleksandrijski geograf Klaudije Ptolomej. Zabilježio je kako se na 42°20' geografske dužine i 45°20' geografske širine⁵⁰ nalazi lokalitet Certissa.⁵¹ Drugi značajan

⁴⁶ Dean, Đakovo, 7.

⁴⁷ Filipec, "Urbani razvoj Đakova u srednjem vijeku", 86.

⁴⁸ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 21.

⁴⁹ Isto, 24.

⁵⁰ Tada su se geografske širine bilježile kao i danas, od ekvatora prema polu, dok su se geografske dužine određivale lučnim vrijednostima od početnog meridijana, koji je tada prolazio kroz Aleksandriju. Također je važno istaknuti da je Klaudije Ptolomej svom djelu *Geografija* priložio geografski atlas na kojem je prikaz Panonije zajedno s Ilirikom (predočeno međurječje obrubljeno tokovima Save, Drave i Dunava).

pisani spomen Certisse bio je na Peutingerovoj tabli. Na njoj su označeni gradovi, postaje uz ceste i udaljenosti između postaja u rimskim miljama⁵². Navodi se da je Certissa bila udaljena 25 milja od Marsonije i 24 milje od Cibalisa.⁵³

Uz navedene, postoji još nekolicina geografa i autora koji su u svojim djelima spominjali Certissu kao putnu postaju koja se nalazila na cesti između Marsonije i Cibalisa te je bila podjednako udaljena od njih. Istraživači su prema pisanim izvorima zaključili kako se antičko naselje Certissa nalazi južnije od današnjeg Đakova.⁵⁴ Ni u jednom od ranije navedenih pisanih izvora u kojima se spominje Certissa nije točno naznačen njezin status. Spominju se izrazi *mansio*⁵⁵, *castra*⁵⁶ i *civitas*⁵⁷ pri čemu bi *civitas* označavao samoupravni položaj kakav su imali gradovi sa statusom kolonije i municipija. Tek je Anonim iz Ravenne potkraj antike naveo da je Certissa *civitas*. Antoninov itinerar prikazuje Certissu kao sjecište putova i to tako da se ona nalazi na cesti koja ide od Emona (današnje Ljubljane) do Sirmiuma te da se u Certissi odvaja cesta koja spaja Panoniju sa Salonom. Prema tome je Certissa *bivium* (sjecište putova).⁵⁸

4.3. Arheološko nalazište Štrbinci

Polazeći od zaključka da bi se antičko naselje trebalo nalaziti južnije od Đakova, započela su istraživanja u kojima su pronađeni ostaci rimskog naselja u Štrbincima.⁵⁹ Arheološko nalazište Štrbinci nalazi se 3 kilometra jugoistočno od Đakova te se pretpostavlja da je ondje bilo rimsko naselje Certissa. U rimskim putopisnim izvorima mogu se pronaći različite verzije imena, *Kertissa*, *Cirtisa*, *Cirtisia*, *Certis*, *Certisia*. Od 1999. godine provode se sustavna iskapanja kasnoantičke nekropole i pri tome je istraženo 60-ak grobova. Mnogi nalazi datirani su u vrijeme od 1. do 6. stoljeća poslije Krista, ali do početka sustavnih iskapanja mnogi nalazi su uništeni, izgubljeni ili pohranjeni u privatne zbirke.⁶⁰ Nalazište Štrbinci sastoji se od dva niska brežuljka i zaravni, a cjelokupni prostor koji je omeđen prometnicama koristi se kao poljoprivredno

⁵¹ Marković, *Slavonija*, 40-41.

⁵² „Rimska milja iznosila je oko 1478,5 metara.“ – „milja“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Pristup ostvaren 24. 7. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40965>.

⁵³ Marković, *Slavonija*, 41-42.

⁵⁴ Isto, 49.

⁵⁵ Označava putnu postaju za odmor od putovanja.

⁵⁶ „Kompleksi zidina s utvrdama i kulama koji su u sastavu limesa ili samostalni, a podižu se radi obrane granica.“ – „castrum“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 26. 7. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11005>.

⁵⁷ „Povlaštena zajednica koja je bila izuzeta plaćanja poreza, rimske sudske jurisdikcije ili su imali samoupravu i nisu podvrgnuti vojnoj okupaciji.“ – „civitas“, *Encyclopaedia Britannica*, 2011. Pristup ostvaren 26.7.2022. <https://www.britannica.com/topic/civitas>.

⁵⁸ Migotti, "Je li rimska Certisija bila „caput viarum“?", 9-10.

⁵⁹ Isto, 49.

⁶⁰ Branka Migotti, *Pozlaćena stakla sa Štrbinaca kod Đakova* (Đakovo: Muzej Đakovštine, 2003), 8.

zemljište. Tijekom poljoprivrednih radova pronađen je velik dio arheoloških nalaza i zbog toga je teško utvrditi njihov točan broj.⁶¹

Na epigrafskom spomeniku, čiji je točan lokalitet pronalaska nepoznat (pronađen je u Dijecezanskoj zbirci Đakovačke i Srijemske biskupije), zabilježeno je ime *Certissia* te je datirano u drugu polovicu 4. stoljeća ili na početak 5. stoljeća. Pretpostavlja se da je epigraf porijeklom iz Štrbinaca.⁶² Zoran Gregl navodi da su Štrbinci višeslojno nalazište u vertikalnom i u horizontalnom smislu jer su na tom lokalitetu pronađeni ostaci iz prapovijesnog, antičkog i ranosrednjovjekovnog razdoblja.⁶³ Nalazište Štrbinci danas je njiva na području sela Budrovci kod Đakova te se na njemu prikuplja arheološka ostavština gotovo stotinu godina. Posljednjih nekoliko godina intenzivnije se pronalaze kasnoantički predmeti koji su stručno iskopani, no ne postoji sustavno iskopavanje.⁶⁴ Zbirka nalaza iz Štrbinaca koja se nalazi u Muzeju Đakovštine sačinjena je od predmeta koji pripadaju svim sferama života rimskog naselja – građevinski materijal (opeka, freske), nadgrobni spomenici od kamena, predmeti od keramike, različite vrste metala i novca, staklo, kosti. Pretpostavlja se da je u muzeju pohranjen mali dio ukupno do sada pronađenih nalaza te da se ostatak nalazi u privatnim zbirkama ili je uništen.⁶⁵

Slučajnim pronalaskom groba s freskom 1991. godine započelo je istraživanje nekropole u Štrbincima. Zbog Domovinskog rata pronađeni grob nije istražen. Sljedeće godine teren je opljačkan kao i tada još nepoznati drugi grob koji je prema pretpostavkama bio identičan ranije otkrivenom grobu. Pronađena freska iz prvog groba bila je trokutastog oblika s crvenim crtežima na bijeloj podlozi koji prikazuju rajsku ogradu unutar mrežaste bordure s dva pauna, kantharosom (čaša u kojoj se drži vino) i kristogramom u krugu.⁶⁶

Prije istraživanja nekropole, još 1965. godine, pronađen je znatan broj arheoloških nalaza među kojima se posebno ističu dva pozlaćena staklena dna koja su još uvijek vrlo dvojbene određena.⁶⁷ Nije sa sigurnošću utvrđeno kako su izgledale posude kojima su dna pripadala, nije utvrđena svrha izrade ni način njihove uporabe, postupak izrade, kao ni mjesto proizvodnje. Ono što se pouzdano zna je da su pozlaćena dna načinjena od stakla te da se nešto zlatno nalazi između dvije staklene stijenke. Donja tanja stijenka savijena je u oblik stajaće površine, a gornja

⁶¹ Migotti, "Je li rimska Certisija bila na Štrbincima kod Đakova?", 77-78.

⁶² Migotti, "Je li rimska Certisija bila „caput viarum“?.", 8.

⁶³ Zoran Gregl, "Kasnoantička nekropola Štrbinci kod Đakova : istraživanja 1993.g.", *Opvscvla archaeologica* 18 (1994), br. 1: 182., pristup ostvaren 26.7.2022., <https://hrcak.srce.hr/5397>.

⁶⁴ Migotti, "Ranokršćanska freska iz Štrbinaca kod Đakova", 27.

⁶⁵ Migotti, "Je li rimska Certisija bila na Štrbincima kod Đakova?.", 83.

⁶⁶ Gregl, „Kasnoantička nekropola“, 181-182.

⁶⁷ Migotti, "Je li rimska Certisija bila na Štrbincima kod Đakova?.", 84.

deblja stijenka je izvorno dno posude. Između njih umetnut je zlatni list veličine dna na koji je urezan prizor. Urezani prizor razlikovao se ovisno o vremenu nastanka, a mogao je prikazivati bračne parove, djecu i/ili kršćanske motive.⁶⁸ Staklo 1 iz Štrbinaca prikazuje muškarca i ženu između kojih je bračni vijenac, a oko portreta nalazi se isprekidani natpis *flope-n-tis* (hrv. „oni koji cvjetaju“).⁶⁹ Staklo 2 prikazuje četveročlanu obitelj, majku ispred koje je sin i oca ispred koje je kći. Između roditelja su tri rozete s laticama, a između latica i okvira je natpis *vivatis felicis in deo* (hrv. „živite sretni u Bogu“).⁷⁰ Oba stakla nađena su u grobu ili u blizini groblja, a prema istraživačima nastala su 4. st. i u različitim radionicama jer nisu jednake izrade.⁷¹

Do sada je pronađeno osam kamenih spomenika, od kojih je sedam mramornih. Taj podatak ima veliku vrijednost ako se zna da u Panoniji nema izvora mramora, nego se mramor uvozi, što je pak pokazatelj većeg društvenog i imovinskog statusa građana.⁷² Najznačajniji mramorni spomenik je epigraf na kojem stoji uklesano ime *Certissia*. On je trapezoidnog oblika s vidljivim lomovima sa svih strana. Djelomično su sačuvana tri pisana retka, a riječi su uglavnom cjelovite. Tekst na spomeniku glasi: *[a]ccede ad Certissia[m]/ memor cupias/ est caput v[iarum]* (hrv. „...pristupi u Certisiju/ sjećajući se poželi/ (ona) je ishodište cesta...“). Iznad natpisa uklesan je križ. Pretpostavlja se kako je pronađeni spomenik dio građevinskog, odnosno javnog natpisa u kojem se kombinira pohvala gradu, povijesno-topografski podatak te turistička promidžba.⁷³ Druga mogućnost teksta na mramornom spomeniku razlikuje se od prvotnog samo u posljednjem retku, odnosno postoji mogućnost da je umjesto *viarum* pisalo *viae*. Treći redak bi stoga glasio *est caput viae* (hrv. „ona je ishodište ceste“).⁷⁴ Prema navedenim tvrdnjama može se zaključiti kako je Certissa putna postaja koja se nalazila na važnom prometnom pravcu podjednako udaljena od većih gradova, a potpuniju predodžbu o veličini postaje (mogućeg naselja) trebala bi dati nova arheološka istraživanja.

⁶⁸ Migotti, *Pozlaćena stakla*, 11-13.

⁶⁹ Isto, 26.

⁷⁰ Isto, 44-46.

⁷¹ Isto, 68.

⁷² Migotti, "Je li rimska Certisija bila na Štrbincima kod Đakova?.", 81.

⁷³ Migotti, "Je li rimska Certisija bila „caput viarum“?.", 11-12.

⁷⁴ Isto, 16.

5. Đakovo početkom srednjeg vijeka

Devedesetih godina 20. stoljeća u arheološkim iskapanjima na lokalitetu Đakovo – župna crkva pronađeni su srednjovjekovni grobovi i ostaci naselja. Ukupno je istraženo oko 500 grobova i nekoliko različitih građevina (uključujući kuće), a otkriveno je i naselje koje je istovremeno s grobljem.⁷⁵ Pretpostavlja se da je srednjovjekovno naselje podignuto na mjestu rimskog *vicusa*⁷⁶. Pronađeni su ostaci keramike, stakla, fibula, novca, itd. Naselje je podignuto uz cestu na kojoj se nalazila *Certissa*, a na zapadu je bila Levanjska Varoš te je naselje podignuto na mjestu koje ima dobar komunikacijski i strateški položaj.⁷⁷ Klaić navodi da je Đakovo nastalo na izbrežini koja spaja Krndiju s Fruškom gorom, te je zbog toga bila stražarnica na vratima kroz koja su vodili putovi iz Podravine u Posavinu.⁷⁸ Iz doba ranog srednjeg vijeka pronađeni su samo ulomci keramika, no od 8. stoljeća može se pratiti kontinuitet naselja kojemu se mijenja samo upravna funkcija. Na otkrivenom groblju pokapalo se slavensko kristijanizirano stanovništvo što potvrđuje način pokapanja, orijentacija grobova, kršćanski motivi, položaj ruku, itd.⁷⁹

Kronološki gledano, tragovi naselja mogu se datirati od 8. do 16. stoljeća, a groblje od 10. do 16. stoljeća kroz različite faze i stupnjeve. Prema izračunima na temelju veličine pronađenog groblja pretpostavlja se da je u 11. i 12. stoljeću u naselju živjelo oko 200 ljudi. Izgradnjom župne crkve povećao se broj ukopa na groblju, no to ne znači da se povećao broj ljudi u naselju, nego se broj povećao zato što su se na groblju počeli ukapati pokojnici iz cijele župe. Izgradnjom crkve i povećanjem broja kuća, zajedno sa širenjem kuća mještana, suzio se prostor za ukope zbog čega počinje pokapanje preko starih grobova (preslojavanje), pokapanje uz samu crkvu te moguće i širenje prema cesti i raskrižju. Groblje je bilo ograđeno kako bi se zaštitilo od pljačkaša i životinja. Najstarija pronađena kuća u Đakovu nalazi se u sjevernom dijelu arheološkog nalazišta oko župne crkve (današnja crkva Svih svetih). Datirana je u 11. stoljeće, a dobrim dijelom sačuvana je jer je bila poluukopana.⁸⁰ Srednjovjekovni grad nastao je na području koje je naseljeno u 11. stoljeću. Iz tog razdoblja su najstariji pronađeni grobovi u nekropoli blizu današnje crkve Svih svetih.⁸¹

⁷⁵ Filipec, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 17-18.

⁷⁶ „selo u ruralnom području ili susjedstvu većeg grada u Rimsko doba.“ - Filipec, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 23.

⁷⁷ Isto, 23.

⁷⁸ Klaić, *Crtice iz prošlosti*, 93-94.

⁷⁹ Filipec, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 25.

⁸⁰ Isto, 25-27.

⁸¹ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 53.

5.1. Đakovo u najranijim pisanim izvorima

Prvi pisani izvori u kojem se spominje Đakovo nastao je 1239. godine kada je herceg Koloman darovao kraljevske posjede Đakovo i Breznu bosanskom biskupu Ponsi. Do tada je središte siromašne Bosanske biskupije bilo Brdo kod Sarajeva, no ubrzo su bosanski biskupi središte prebacili u Đakovo. Dotadašnja uobičajena praksa bila je da sjedište biskupije bude u važnom mjestu, što Đakovo nije bilo. Ipak, zbog različitih okolnosti sjedište je Bosanske biskupije prebačeno baš u Đakovo.⁸² Postoji mogućnost da je herceg Koloman darovao bosanskim biskupima posjede Đakovo i Breznu kako bi imali sigurno mjesto boravka bježeći pred bosanskim krstjanima⁸³ koji su bivali sve brojniji u Bosni.⁸⁴

Kolomanova je darovnica izgubljena, a prvi sačuvani povijesni izvor u kojem se spominje Đakovo je darovnica hrvatsko-ugarskog kralja Bele IV. iz 1244. godine kojom je kralj potvrdio darovnicu hercega Kolomana iz 1239. godine.⁸⁵ Oko veličine i važnosti naselja prije dolaska bosanskih biskupa još uvijek se raspravlja. Mirko Marković navodi da je Đakovo prije dolaska biskupa bilo malo selo koje se uspostavom biskupije počelo razvijati.⁸⁶ Slično zaključuje Vjekoslav Klaić koji smatra kako Đakovo nije bilo grad niti varoš, nego imanje koje je bilo iznimno prostrano te je preko svoje južne granice omogućavalo svom vladaru da ima izravan ulaz u Bosnu.⁸⁷ Zdravka Dean opisuje granice darovanog zemljišta opisujući da je ono zauzimalo čitavo porječje rječica Biđa i Berave sve do njihovog ušća u Bosut, te krajeve uz Breznicu, Kaznicu i Jošavu. Zapadna granica bila je do naselja Tomica sjeverno od Slavenskog Broda i doticala je susjedni feud bana Borića. Na zapadu i sjeveru graničilo je zemljište s feudom Gorjanskih. Granica na istoku doticala je posjede vitezova sv. Ivana, Stare Hrvate (Stare Mikanovce) i posjede grada Cerne. Dean osim što navodi granice koje se spominju u darovnici, ima suprotan stav od Klaića jer smatra kako nedostatak dokaza o važnijem naselju na području Đakova u ranijim stoljećima srednjeg vijeka ne znači nužno da Đakovo nije imalo značajniju ulogu prije premještanja sjedišta biskupije u grad te smatra kako sjedište ne bi bilo prebačeno bilo gdje.⁸⁸ Tvrdnja Klaića ima potkrepljenje u darovnici, dok Dean svoje zaključke temelji na

⁸² Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 53.

⁸³ „pristaše kršćanske sljedbe naučavanjem bliske mističnim i dualističkim sljedbama. Vjeruju u jednog Boga, stvoritelja duhovnog i materijalnog svijeta, krštenje i ostale sakramente zamjenjuju „duhovnim krštenjem“, ne klanjaju se križu niti štiju ikone, zalažu se za evanđeoski ideal siromaštva. – „bogumili“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 3. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8408>.

⁸⁴ Dean, *Đakovo*, 7.

⁸⁵ Filipec, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 45.

⁸⁶ Marković, *Slavonija*, 223.

⁸⁷ Klaić, *Crtice iz prošlosti*, 94.

⁸⁸ Dean, *Đakovo*, 7.

nedostatku izvora i odluci tadašnjeg vodstva Crkve da sjedište biskupije smjesti baš u Đakovo. Buduća arheološka istraživanja trebala bi ponuditi jasniji odgovor na pitanje značaja i veličine Đakova prije 1239. godine. Važno je još spomenuti biskupski dokument iz 1252. godine kojeg je u Đakovu ovjerio klerik i notar Archilocus. Njegov značaj ne očituje se samo u činjenici da se ponavlja ime Đakovo, već se u njemu spominju biskupska kuća i kapelan. Prema tome, može se zaključiti da je već u to vrijeme postojala crkva u kojoj je bio kapelan. Daljnjim razvojem Đakova nastao je *castrum* unutar kojeg su bili katedrala i biskupski dvor.⁸⁹

5.2. Oblici imena *Đakovo* u povijesnim izvorima

Đakovo se u povijesnim izvorima spomenulo 1244. godine kao *possessio Dyacon*. U izvoru iz 1387. godine Đakovo se navelo kao *civitas Dyako Bozneneis ecclesie*. Oblik imena grada koje je navedeno u izvoru iz 1392. godine bilo je *Dyakow*, a slično je i u izvoru iz 1410. godine kada je ime zapisano kao *Dyako*. U ispravi iz 1455. Đakovo je označeno kao *opiddum Dyako*. Ukupno se Đakovo spominjalo u 11 isprava od 1244. do 1507. godine.⁹⁰ U početku je Đakovo označavano kao posjed, a krajem 14. stoljeća u izvorima se navodi kao *civitas*. Tek je u jednoj ispravi iz sredine 15. stoljeća Đakovo označeno kao *oppidum Dyako capituli Boznensis*. Uz navedene oblike imena *Dyacon*, *Dyako* i *Dyakow* u ispravama iz tog vremena može se pronaći oblik *Deako* i *Diaco*. Pál Engel u svom neobjavljenom rukopisu nadopunjuje Csánkija. Engel navodi da je Đakovo spomenuto u istom obliku, *possessio Dyacou*, u izvorima 1244., ali i 1375. godine. U izvoru iz 1252. godine Đakovo je označeno kao *varos Diaco*. Osim što je 1387. godine Đakovo označeno kao *civitas*, iste godine prvi puta se spominje utvrda kao *castrum Diako*. U dva izvora, 1455. i 1524. godine Đakovo je označeno kao *oppidum Dyako*. Uz ranije navedene oblike imena Đakovo iz predosmanskog razdoblja koje je u svom djelu iznio Csánki, Engel navodi *Dyaco*, *Dyacou* i *Diako* koje je pronašao u više od 20 izvora. Za vrijeme osmanlijske vladavine u izvoru je ostalo zabilježen oblik imena *varoši Dīyāqīva*⁹¹ i oblik imena *Jakovo*.⁹² Etimologija imena Đakovo nedvojbeno izvorno dolazi od grčke riječi "diákos" (hrv. učenik, đak), no i danas je nesigurno je li se u srednjem vijeku koristio mađarski (mađ. diák) ili hrvatski (hrv. đak) oblik toga imena, s obzirom na to da su u srednjovjekovnim ispravama sačuvani samo latinizirani oblici.⁹³

⁸⁹ Filipec, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 45.

⁹⁰ Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*.

⁹¹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v., „Diakó“.

⁹² Marković, *Slavonija*, 223.

⁹³ Engel, *Valkó vármegye*, s.v., „Diakó“.

6. Biskupsko središte Đakovo

Đakovo je nakon darovnica hercega Kolomana i kralja Bele IV. 1239., odnosno 1244. godine postalo biskupski posjed. Ponsa⁹⁴ je bio biskup kome je darovan posjed Đakovo i koji je ujedno prvi biskup koji je došao u grad.⁹⁵ U razdoblju između 1247. i 1252. godine bosanski biskupi nastanili su se za stalno u Đakovu. Početkom 14. stoljeća u izvorima se spominje biskupski dvor.⁹⁶ Do 1252. godine podignuta je stolna crkva s biskupskim dvorom, a do kraja 13. stoljeća podignute su kanoničke kurije.⁹⁷ Antički čimbenici bili su preduvjet razvoja Đakova od posjeda i sela do naselja gradskog tipa. Može se reći da je preseljenjem biskupskog sjedišta u Đakovo započeo proces formiranja grada. Dolaskom biskupa Đakovo se pretvorilo u središte većeg posjeda i agrarne okolice te je počelo dobivati karakteristike trgovišta. Broj stanovnika se povećavao, a tijekom vremena postupno su pretežno agrarno stanovništvo zamijenili trgovci i obrtnici.⁹⁸ Nakon što je Đakovo doseglo status trgovišta u njemu su se počeli održavati tjedni i županijski sajmovi.⁹⁹ Tijekom vrhunca razvoja u 14. stoljeća Đakovo je postalo jedno od najvažnijih naselja Vukovske županije.

6.1. Stolni kaptol, katedrala, župna crkva i samostan

U crkvenim ustanovama oslikavaju se značajke Đakova kao biskupijskog središta.¹⁰⁰ Crkvene ustanove u Đakovu postoje u 13. stoljeću, moguće i ranije, ali o njima nema gotovo nikakvih sačuvanih izvora. Bosanski ban Tvrtko posjetio je Đakovo 1355. godine i tom prilikom ostao je zapisan spomen katedrale i stolnog kaptola. Biskup Toma, koji je na mjestu biskupa bio od 1291. do 1299. godine, organizirao je biskupsko sjedište Đakovo tako što je osnovao Stolni kaptol koji se u izvorima prvi put spominje 1293. godine. Stolni kaptol bio je ustanova za službeno ovjeravanje pravnih akata za cijelu Vukovsku županiju.¹⁰¹ Proces prenošenja sjedišta Bosanske biskupije u Đakovo završen je osnivanjem Stolnog kaptola. Kralj Vladislav na saboru 1498. godine obnovio je djelatnost kaptola koja je gotovo u potpunosti obustavila rad zbog sve veće osmanske prijetnje. Uz obnovu djelatnosti, kralj je proširio ovlasti kaptola s lokalnog

⁹⁴ Bio je bosanski biskup od 1235. godine

⁹⁵ Šuljak, Đakovo, 7-9.

⁹⁶ Ivan Pavić, ur., *Đakovo 1239-1989: 750 godina* (Đakovo: Glavni odbor za proslavu 750-e obljetnice Grada Đakova, 1989), 25.

⁹⁷ Marković, *Slavonija*, 223.

⁹⁸ Filipec, „Urbani razvoj Đakova“, 77.

⁹⁹ Marković, *Slavonija*, 223.

¹⁰⁰ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 55.

¹⁰¹ Dean, *Đakovo*, 8.

djelovanja na čitavo kraljevstvo, no ta odredba nije dugo vremena bila na snazi.¹⁰² Nakon osvajanja Đakova, Osmanlije su 1543. godine ugasile i razorile kaptol.¹⁰³

Nastanak katedralne crkve smješta se na početak 14. stoljeća, točnije u doba biskupa Grgura koji je bio biskup od 1308. do 1314. godine. Arheološka istraživanja ukazuju na nekoliko faza izgradnje katedrale, od kojih je najstarija smještena u 13. stoljeće, a ostale su u rasponu do 15. stoljeća.¹⁰⁴ Katedrala koja se spominje prvi puta u 14. stoljeću bila je vrlo vjerojatno posvećena svetom Petru. Ostaci najstarije zgrade katedrale izgrađeni su u gotičkom stilu, dok je značajnija pregradnja bila izvršena u 15. stoljeću. Nema dokaza da je katedrala za vrijeme Osmanlija bila pretvorena u džamiju, a osim skidanja krova, nisu ju teže oštetili.¹⁰⁵ Osmanlije su odmah nakon ulaska u grad razorili biskupski dvor, a katedralu zapustili.¹⁰⁶ S druge strane, autori poput Šuljka smatraju kako su Osmanlije nakon ulaska u grad uništili kršćanske spomenike i ustanove.¹⁰⁷

Peregrin Saksonac franjevac je i biskup koji je radio na dolasku franjevacu u Bosnu i organizaciji njihovog rada.¹⁰⁸ Prvi bosanski vikar, kasnije biskup, Peregrin sredinom 14. stoljeća gradi franjevački samostan koji je stekao veliki ugled te se u njemu održalo nekoliko skupština bosanske vikarije.¹⁰⁹ Bosanski biskup dobio je odobrenje pape Klementa VI. za gradnju franjevačkog samostana i crkve ili kapele te uređenje groblja. Uz odobrenje gradnje, biskupu je bilo zabranjeno miješanje u poslove župnih crkvi.¹¹⁰ Đakovački samostan bio je jedan od prvih samostana bosanske vikarije, a u njemu su se održali kapituli i izbori 1408., 1411. i 1425. godine.¹¹¹ Postojanje samostana prosjačkog reda bio je jedan od važnijih urbanih atributa Đakova.

Otpribliže na istom mjestu gdje se danas nalazi crkva Svih svetih, u 14. stoljeću postojala je župna crkva. Ne zna se sa sigurnošću kada i tko ju je izgradio, kao niti točna lokacija na kojoj se nalazila. Crkva svetog Lovre spominje se tek 1336. godine, a u vrijeme vladavine Osmanlija pretvorena je u džamiju.¹¹² Crkva svetog Lovre možda je postojala i prije 13. stoljeća, a sa

¹⁰² Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 53-56.

¹⁰³ Gašić, *Kratki povijesni pregled biskupija*, 79.

¹⁰⁴ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 55.

¹⁰⁵ Jelena Boras, *In villa que vocatur Diaco. Rezultati arheoloških istraživanja u Đakovu* (Đakovo: Muzej Đakovštine, 2018), 40.

¹⁰⁶ Dean, *Đakovo*, 8.

¹⁰⁷ Šuljak, *Đakovo*, 89.

¹⁰⁸ Isto, 9.

¹⁰⁹ Pavić, *Đakovo 1239-1989*, 25.

¹¹⁰ Filipec, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 45.

¹¹¹ Gašić, *Kratki povijesni pregled biskupija*, 23.

¹¹² Šuljak, *Đakovo*, 89.

sigurnošću se zna da je dvor dovršen 1303. godine.¹¹³ Ukupno je na području đakovačke biskupije bilo 9 župa, a prema nekim tvrdnjama moguće da ih je bilo 11.¹¹⁴

6.2. Crkveno vlastelinstvo

Granice vlastelinstva Mirko Marković navodi ovako: „Njegova sjeverna međa išla je pored Ružinaca, Gore, Sv. Martina, Viškovaca, Iloka, izvora Jošavice, Velikog Sela i Hrvata, odakle je skretala na potok Biđ gdje u njega utječe Kladavac. Istočna međa vodila je uz potok Kladavac i kod Cerne izbijala na obalu Save. Spomenuta rijeka činila je južnu granicu vlastelinstva. Zapadna vlastelinska međa vodila je uz potok Kaznicu prema Savi.“ Iz spomenutih međa može se zaključiti da je vlastelinsko područje bilo poprilično veliko.¹¹⁵ Kako su vlasnici vlastelinstva bili biskupi, oni su ujedno bili i feudalni gospodari. Vlastelinstvo je biskupiji donosilo značajne prihode i omogućavalo preživljavanje, jer biskupija zbog nesigurnog položaja u Bosni nije imala drugih značajnijih izvora sredstava. Od značajnijih gospodarskih djelatnosti na vlastelinstvu ističu se uzgoj konja i pasa, vinogradarstvo i proizvodnja vina te sajmovi. Uzgoj konja veže se uz 1374. godinu kada je đakovački biskup Petar dobio na poklon 11 arapskih konja od bosanskog bana Tvrtka. Za vrijeme biskupa Mije Keserića¹¹⁶ 1506. godine prvi puta se spominje ergela s 90 konja čiji se broj u sljedećih 20-ak godina povećao na 130. Iako nema spomena ergele prije 1506. godine, uzgoj konja je zasigurno počeo ranije. Psi su se uzgajali za lov i čuvanje stoke, a ističe se uzgoj posebne pasmine, hrvatskog ovčara. Vinogradarstvo na području Đakova svoje korijene ima u srednjem vijeku i antici, no značajniji uzgoj vinove loze i proizvodnja vina započeli su početkom 18. stoljeća.¹¹⁷ Dokaz održavanja tjednog sajma proizašao je iz isprave bosanskog kaptola koja je nastala 1377. godine. O samoj trgovini i njezinoj razvijenosti na samim sajmovima može se samo nagađati.¹¹⁸ Dolaskom Osmanlija vlastelinstvo je uništeno, odnosno prestalo je postojati.¹¹⁹

6.3. Školstvo

Školstvo je usko vezano uz biskupiju. U sklopu stolnog kaptola školstvo se razvijalo na način da se osnivala katedralna škola za obrazovanje svećenika. Prvi dokaz o katedralnoj školi je iz 1490. godine kada je kaločki nadbiskup Petar Varady napisao pismo Antonu Polgaru. Uz

¹¹³ Dean, *Đakovo*, 8.

¹¹⁴ Filipec, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 50.

¹¹⁵ Marković, *Slavonija*, 220.

¹¹⁶ Mihovil iz plemićke obitelji Keserić. Đakovački (bosanski) biskup bio je od 1502. do 1524. godine.

¹¹⁷ Šuljak, *Đakovo*, 97-100.

¹¹⁸ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 56.

¹¹⁹ Šuljak, *Đakovo*, 97.

katedralnu školu sredinom 15. stoljeća bili su osnovani knjižnica i skriptorij.¹²⁰ Kada je sredinom 14. stoljeća izgrađen franjevački samostan, Pavić smatra kako postoji mogućnost da je istovremeno otvorena i škola.¹²¹ Stanovništvo Đakova i okolice studiralo je na stranim sveučilištima (Padova, Bologna, Pariz).¹²² Prema istraživanju Stanka Andrića o studentima iz slavonsko-srijemskog međuriječja u razdoblju od 1250. do 1550. godine na Zapadnim sveučilištima Vukovska županija bila je na prvom mjestu s udjelom od 42% od ukupnog broja studenata. Na drugom mjestu nalazila se Srijemska županija s 27% studenata. Nadalje, prema podrijetlu studenata najveći broj ih je dolazio iz Požege i Iloka koji su imali 36, odnosno 33 studenta. U istom razdoblju Đakovo je imalo ukupno 14 studenata, dok su Gorjani, koji su pripadali đakovačkoj biskupiji, imali čak 22 studenta. Do izgradnje samostana u Đakovu njegovi studenti nisu mogli računati na jaču potporu obrazovne ustanove u svom studiranju, kakvu primjerice imaju studenti iz Gorjana gdje je važnu ulogu prilikom njihovog studiranja imao dominikanski samostan.¹²³ Dolaskom Turaka prekida se kulturno-prosvjetna djelatnost, koja se ponovno uspostavlja nakon njihova odlaska.¹²⁴

6.4. Srednjovjekovno groblje

Pokapanje na đakovačkom groblju može se podijeliti na nekoliko različitih faza. Prva faza pokapanja datirana je u vrijeme od 10. do 12. stoljeća kada se pokapalo u redove. Velik dio starog groblja još uvijek nije otkopan, a najstariji grobovi nalaze se bliže crkvi te su poprilično uništeni i datirani u 11. stoljeće. Grobovi iz tog vremena su četvrtasti sa zaobljenim kutovima, no ima i onih koji su širi kod glave ili nogu. Položaj ruku je različit, od ispruženih do položnih ili prekrivenih na grudima. U najstarijim grobovima pronađen je žičani nakit poput različitih karičica, trojagodnih naušnica, lijevanog prstenja i ogrlica. Može se zaključiti da su najstariji grobovi i nakit u njima slični onima na ostalim slavenskim grobljima, dok pojedini nalazi poput trojagodnih naušnica dokazuju trgovinu sa susjednim područjima (prije svega Bizantom i Primorjem).¹²⁵

Druga faza pokapanja odvijala se od 12. do sredine 13. stoljeća i ono se odvijalo u vrijeme kada groblje postaje groblje cjelokupne župe. Zbog napučenosti groblja počelo se pokapati u redove između vidljivih humaka, a kasnije i preko starijih zapuštenih grobova. Nakon gradnje

¹²⁰ Jelaš, *Gradovi donjeg međuriječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 56.

¹²¹ Pavić, *Đakovo 1239.-1989*, 25.

¹²² Dean, *Đakovo*, 21.

¹²³ Stanko Andrić, "Studenti iz slavonsko-srijemskog međuriječja na zapadnim sveučilištima u srednjem vijeku (1250.-1550.)", *Croatica Christiana periodica* 20 (1996), br. 37: 129-131, pristup ostvaren 27. 8. 2022. <https://hrcak.srce.hr/77620>.

¹²⁴ Dean, *Đakovo*, 21.

¹²⁵ Filipec, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 35-36.

crkve, čiji ostaci još uvijek nisu pronađeni, groblje se prestalo širiti na sjever. Nalazi u grobovima su rjeđi, a ako ih ima, ne razlikuju se od onih iz prve faze pokapanja. Ističu se nalazi trakastih prstenja s prilemljenim pločicama ili gravirano ukrašenim gornjim dijelom te ugarski i mletački novac.¹²⁶ Od sredine 13. do sredine 16. stoljeća odvijala se treća faza pokapanja. Treću fazu karakteriziraju duboko ukopani grobovi koji preslojavaju starije grobove. Iz ove faze pronađeni su djelomično sačuvani kosturi. Nalaza je u grobovima jako malo, a ističe se lijevano prstenje od trake s proširenim gornjim dijelom, različite kopče, pređice i gumbi te naušnice od obične žice. Do sada su samo u jednom grobu pronađeni nalazi tipični za kasni srednji vijek, a to su ukrasni vijenac za glavu i ugarski denari iz 14. i 15. stoljeća. Kraj treće faze nastao je kada su Osmanlije zauzele grad, a na to se veže prestanak pokapanja na srednjovjekovnom groblju nakon izgradnje džamije na mjestu župne crkve.¹²⁷

¹²⁶ Isto, 43.

¹²⁷ Isto, 43-44.

7. Karakteristike srednjovjekovnog grada

Rekonstrukcija izgleda gradova međurječja u srednjem vijeku gotovo je nemoguća jer nisu sačuvane urbane jezgre gradova, već samo sakralne ili obrambene građevine. Ratovi s Osmanlijama, njihova razaranja gradova te preoblikovanje arhitekture i izgleda gradova uvelike su doprinijeli neočuvanosti srednjovjekovnih zdanja.¹²⁸ Utvrde su bile centralna os oko koje se formira naselje. Njih su mogli zamijeniti samostani, tržno mjesto ili raskrižje putova. Predurbane jezgre sastojale su se od raštrkanih i nepovezanih nastambi, koje se funkcijom i izgledom nisu pretjerano razlikovale od sela. S vremenom se prostor naseljavanjem zgušnjavao oko jezgre, a istovremeno su se razvijale gradske funkcije naselja.¹²⁹

Gradske kuće nisu ostale sačuvane pa se o njihovom izgledu može samo nagađati na temelju ostataka iz drugih prostora Hrvatske i Ugarske. Građevni materijali bili su drvo, blato ili nepečena cigla u kombinaciji s ciglom i kamenom kao konstrukcijom. Na krov se stavljala slama, trska ili šindra. Gradska vijećnica nije postojala u gradovima međurječja pa su se sjednice općinskih skupština održavale u crkvi, na otvorenom ili u kući nekog građanina. Ostale gospodarske i administrativne funkcije bile su koncentrirane u središte grada. Tako se primjerice sajam održavao na glavnom gradskom trgu. U ponekim mjestima obrtnici su se grupirali, što je vidljivo iz naziva ulica. Župna crkva smještala se na glavni gradski trg ili se gradi izvan utvrđenog naselja. Samostani, posebno prosjačkih redova, smještali se na periferiju grada.¹³⁰

Gradovi su naselja najvišeg stupnja urbanog razvoja. Gradsko stanovništvo imalo je povlašten status, a najveća prava i slobode dobivali su slobodni kraljevski gradovi koji su bili izravno pod vlašću kralja. Srednjovjekovne gradove karakterizirali su bedemi, složena struktura ulica i trgova, gusta naseljenost i izgrađenost, dvije ili više crkava, barem jedan samostan i stanovništvo koje se pretežno bavi obrtom i trgovinom. U izvorima se gradove označavalo kao *civitas*, a često i kao *oppidum*. Naselja gradskog tipa koja su bila sjedišta vlastelinstava u kojima su se razvili obrt i trgovina, nazivala su se trgovišta, a u izvorima *oppidum*. Unatoč razvijanju obrta i trgovine, ipak prevladava agrarna djelatnost stanovništva u naselju. Nastajala su uz utvrde s jednom ulicom u kojoj živi petstotinjak ljudi. Daljnjim su razvojem trgovišta mogla prerasti u gradove. Trgovišta u nastajanju mala su naselja koja se ni po čemu nisu razlikovala od sela, ali su ih izvori u 15. stoljeću barem jednom nazivali *oppidum*, u njima postoji sajam ili kaštel.¹³¹

¹²⁸ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 145.

¹²⁹ Isto, 147.

¹³⁰ Isto, 149-150.

¹³¹ Jelaš, "Tipologija srednjovjekovnih gradskih naselja u donjem međurječju Drave i Save", 46-47.

7.1. Izgled Đakova u srednjem vijeku

U svom rukopisu Engel navodi kako je sredinom 13. stoljeća Đakovo u izvorima nazivano varoši, te na taj način upotpunjuje postupan razvoj Đakova od posjeda do grada. Krajem 14. i početkom 15. stoljeća u izvorima se Đakovo označavalo kao *civitas*, a krajem 15. i neposredno prije Mohačke bitke bilo je označeno kao *oppidum*. Za vrijeme Osmanlija u izvoru je Đakovo bilo označeno kao *varoš Dīyāqīva*.¹³² Srednjovjekovno Đakovo sastojalo se od: utvrde (*castruma*) unutar koje su bili katedrala i biskupski dvor, trgovišta (*oppidum, forum, civitas*) u kojem se nalazio franjevački samostan, kuće trgovaca i obrtnika, naselja ili predgrađa (neutvrđeni dio grada) u kojem su se nalazili župna crkva i kuće ostalih stanovnika. *Civitas* Đakovo 1387. godine poprimio je sve odlike srednjovjekovnog grada¹³³

Krešimir Filipec i Jelena Boras istraživali su izgled srednjovjekovnog Đakova i na gotovo identičan način ga opisuju, te se u pojedinim interpretacijama arheoloških nalaza međusobno nadopunjuju. Đakovo se kao utvrda prvi puta spomenulo 1406. godine te je zato pretpostavka da su zidine nastale netom prije prvog spomena ili vjerojatnije u drugoj polovici 14. stoljeća. Utvrda je bila pravokutnog oblika okružena kulama. Na svim uglovima bile su pravokutne kule, osim na sjeveroistočnom uglu na kojem se nalazila okrugla kula. Utvrda je sa svih strana bila okružena opkopom, a ulazna kula do koje vodi pokretni most nalazila se na istočnoj strani. Dodatnu zaštitu ulaza pružao je revelin koji je od naselja odvojen jarkom i vjerojatno je nastao u 17. stoljeću tijekom sukoba s Osmanlijama. Nakon odlaska Osmanlija, prostor za trg u središtu grada stvoren je zatrpavanjem revelina. Dijelovi zidina su iskorišteni za gradnju biskupskog dvora, a dio je srušen. Ne zna se točno kada su zatrpani opkopi oko utvrde, osim opkopa uz sjeverni zid koji je zatrpan prilikom gradnje Strossmayerove katedrale.¹³⁴ Do danas je od zidina djelomično ostao sačuvan samo zapadni zid.¹³⁵

Trgovište se nalazilo istočno od utvrde od koje je odijeljeno opkopom, a bilo je okruženo bedemima. Postojala je jedna glavna ulica uz koju se nalaze kuće. Na južnoj strani bio je franjevački samostan.¹³⁶ U blizini današnje bogoslovije pretpostavlja se da je u srednjem vijeku bio franjevački samostan. U njegovoj blizini pronađeno je groblje koje se zbog nedostatka grobnih priloga ne može točno datirati. Trgovište je bilo okruženo opkopima i zemljanim bedemima s drvenom ogradom, palisadom i jarcima. Đakovačko trgovište ne razlikuje se od

¹³² Engel, *Valkó vármegye*, s.v., „Diakó“.

¹³³ Filipec, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 45-46.

¹³⁴ Boras, *In villa que vocatur Diaco*, 42-43.

¹³⁵ Filipec, „Urbani razvoj Đakova“, 80.

¹³⁶ Filipec, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 49.

ostalnih srednjovjekovnih trgovišta u Hrvatskoj i Ugarskoj.¹³⁷ Naselje koje se nalazilo oko župne crkve svetog Lovre bilo je predgrađe koje je nastalo na raskrižju putova na blago povišenom položaju. Župna crkva svetog Lovre ostala je izvan utvrđenog područja, a čitavo okolno područje zadržalo je agrarni izgled kroz čitav srednji vijek.¹³⁸ Predgrađe oko župne crkve nastalo je na raskrižju putova na položaju koji je nešto uzdignutiji od okoline.¹³⁹ Filipec navodi da je trgovište imalo određen pravni status s vlastitim sudstvom i prostorom koji je omeđen te se poklapa s biskupskim posjedom.¹⁴⁰ Tadašnji kaptoli bili su sudski suradnici te su vršili jurisdikciju vlasti svojim i biskupovim podređenima.¹⁴¹ Prema ispravi bana Tvrtka iz 1355. godine Đakovo je imalo lokalnu upravu na čelu koje je bio župan, odnosno gradski sudac.¹⁴² No, Jelaš je u svom doktorskom radu opovrgnuo Mažuranovu tezu o županu kao nositelju đakovačkog suca jer se on uz župana seoskog posjeda Brezne navodi kao svjedok prilikom sastavljanja isprave i na njih dvojicu se vrlo vjerojatno odnosi dio u kojem ih se navodi kao biskupove službenike.¹⁴³ Drugih podataka o gradskoj upravi i statusu građana nema.

¹³⁷ Filipec, "Urbani razvoj Đakova", 82-83.

¹³⁸ Filipec, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 49-50.

¹³⁹ Filipec, „Urbani razvoj Đakova“, 84.

¹⁴⁰ Isto, 78

¹⁴¹ Gašić, *Kratki povijesni pregled biskupija*, 83.

¹⁴² Mažuran, "Đakovo i Bosansko - đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine", 117.

¹⁴³ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije“, 107.

8. Politička zbivanja u Đakovu i okolici u srednjem vijeku

Đakovo su kroz povijest posjećivali mnogi velikaši i vladari što svjedoči o uređenom dvoru i dobro utvrđenom gradu u kojem su slobodno i sigurno boravili.¹⁴⁴ Prvi važniji vladar čiji boravak u Đakovu bilježe izvori bio je bosanski ban Tvrtko, a spomenuti izvori ne govore samo o njegovu boravku već neki od njih po prvi put izvještavaju o izgledu grada i građevinama koje se u njemu nalaze. Tako je primjerice prvi spomen katedrale u Đakovu zabilježen uz godinu 1355. kada je ban Tvrtko prvi puta boravio u gradu. Ban Tvrtko vjenčao se u Đakovu 1374. godine s bugarskom princezom Dorotejom. Tom prilikom darovao je biskupu 11 arapskih konja.¹⁴⁵ Vjenčanje bosanskog bana Tvrtka bilo je u Đakovu. Svadba se slavila u biskupovom dvoru, a potom i na biskupskom imanju. Pretpostavlja se da je točno mjesto imanja bilo u Ilincima (općina Adaševci u Srijemskoj županiji). Ban je zajedno s majkom i bratom bio biskupov gost te mu je tom prilikom poklonio svoj posjed *Jelsanicha*¹⁴⁶ koji se nalazio u staroj Požeškoj županiji.¹⁴⁷ Kralj Ludovik Đakovo je posjetio 1357. godine s mnoštvom kneževa, velikaša, vitezova i ostale pratnje. Kralja je ugostio biskup Petar u ime cijele biskupije, a kralj je nakon kratkog boravka u gradu otišao u Zagreb.¹⁴⁸

Nakon smrti kralja Ljudevita na prijestolje dolazi njegova maloljetna kći Marija u čije ime vlada njezina majka Elizabeta. Njima je na pomoći bio Nikola Gorjanski. U Hrvatskoj i Ugarskoj vladalo je nepovjerenje u kraljicu Mariju i njezinog zaručnika Sigismunda (Žigmunda) te se podigao ustanak na čelu kojega su bili braća Horvat; Pavao koji je bio zagrebački biskup i Ivaniš koji je bio mačvanski ban.¹⁴⁹ U srpnju 1386. godine kraljica Marija, njezina majka i pratnja došli su na nekoliko dana u Đakovo kako bi pokušali zaustaviti otpor ustanika. Na putu prema Gorjanima 25. srpnja, ustanici pod vodstvom braće Horvat napali su kraljicu i njezinu pratnju kod Garovog Dola. Ustanici su odnijeli pobjedu usmrivši Nikolu Gorjanskog, Ivana Gorjanskog, Ivana Trentula, Grgura Gorjanskog, Stjepana Koroda i Blaža Forgača. Kraljica Marija i njezina majka odvedene su u ropstvo u Novigrad kod Zadra. Važno je napomenuti kako su đakovački biskup Petar i bosanski kralj Tvrtko bili pristaše braće Horvat i ustanika. Marijin zaručnik Sigismund u jesen 1386. godine preuzeo je vlast u Ugarskoj, a već sljedeće godine ju je potvrdio u Đakovu. Novi đakovački biskup Ivan III. Mravrić bio je pristaša Sigismunda. U Đakovu je 1393. godine održan sastanak Sigismunda i bosanskog kralja Stjepana Dabiše.

¹⁴⁴ Šuljak, *Đakovo*, 62.

¹⁴⁵ Pavić, *Đakovo 1239.-1989*, 25.

¹⁴⁶ „posjed na zapadu Đakova, u blizini Levanjske Varoši, koji moguće odgovara današnjem naselju Ježevik.“ - Klaić, *Crtice iz prošlosti*, 101.

¹⁴⁷ Klaić, *Crtice iz prošlosti*, 97.

¹⁴⁸ Mažuran, "Đakovo i Bosansko - đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine", 118.

¹⁴⁹ Dean, *Đakovo*, 9.

Dogovoreno je kako Dabiša neće podržavati niti na bilo koji način pomagati Sigismundove neprijatelje. Godinu kasnije Sigismund je krenuo u pokoravanje Dobora na ušću Bosne u Savu koji je bio posljednje uporište braće Horvat.¹⁵⁰ Početkom 1398. godine kralj Sigismund boravio je u Đakovu kod svog prijatelja biskupa Ivana više od mjesec dana.¹⁵¹ Kralj je još nekoliko puta boravio u Đakovu pa je tako sa svojom ženom Barbarom 1410. godine proveo Božić i Novu godinu u gradu.¹⁵²

Kao poslanik poljskog kralja kod Mlečana naveden je 1412. godine Toma Đakovčanin, a 1416. godine kanonik Ivan Đakovčanin s biskupom Benediktom pokušao je spasiti mačvanskog bana Ivana Morovića iz osmanskog zarobljeništva.¹⁵³ Iz navedenog je vidljivo da su pojedinci porijeklom iz Đakova imali važne uloge u političkim zbivanjima.

8.1. Upravitelji Đakova

Prvi poznati upravitelji Đakova bili su bosanski biskupi. Koloman je darovnicom darovao posjede Đakovo i Breznu biskupima te ih izuzeo sudbenosti bana ili bilo kojeg drugog kraljevskog službenika i oslobodio ih poreza i ostalih nameta prema državi. Biskupi su dobili puno vlasničko pravo koje im je omogućilo pravo raspolaganja, uživanja i korištenja dobara na posjedu, kao i ubiranje poreza.¹⁵⁴ Emerik Gašić navodi popis bosanskih biskupa od 12., a đakovačkih od 13. stoljeća.¹⁵⁵ U 15. stoljeću biskupija je bila jedna od glavnih meta osmanlijskih provala što je oslabilo njezin položaj i moć. Zbog nesigurnosti i slabljenja moći položaj biskupa postajao je sve manje privlačan, stoga vrlo često tijekom tog razdoblja glavni oslonac i neizravni upravitelj biskupije postaje Kaptol.¹⁵⁶ Izvor iz 1528. godine govori da je u Đakovu u to vrijeme boravio vranjski upravitelj Ivan Tahy koji je odande poslao pismo kralju Ferdinandu. U razdoblju od Mohačke bitke do osmanlijskog osvajanja grada pretpostavlja se kako grad nije bio u vlasništvu biskupije.¹⁵⁷ Nakon Mohačke bitke u kojoj je poginuo biskup Juraj II. Palisna nema spomena novog biskupa do 1528. godine kada je kao naslovni biskup naveden Lazar, a biskupske časti imao je od 1533. godine Bernard Gentilis.¹⁵⁸

¹⁵⁰ Šuljak, *Đakovo*, 9-10.

¹⁵¹ Mažuran, "Đakovo i Bosansko", 128.

¹⁵² Isto, 131.

¹⁵³ Dean, *Đakovo*, 9.

¹⁵⁴ Mažuran, "Đakovo i Bosansko- đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine", 108.

¹⁵⁵ Gašić, *Kratki povijesni pregled biskupija*, 15-73.

¹⁵⁶ Mažuran, "Đakovo i Bosansko- đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine", 136.

¹⁵⁷ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 54.

¹⁵⁸ Gašić, *Kratki povijesni pregled biskupija*, 28.

Sredinom 1529. godine Petru Kružiću je kralj Ferdinand predao upravu nad biskupijskim приходima.¹⁵⁹ Zbog složenih političko-sigurnosnih razloga ondašnjeg vremena biskupska stolica mogla je biti upražnjena, a tijekom ekspanzije Osmanlije utvrđeni biskupijski kompleks imao je obrambenu funkciju.¹⁶⁰ U popisu pograničnih utvrda 1536. godine navelo se Franju Kapolnaya kao posjednika đakovačke utvrde, a u nešto kasnijoj ispravi kralja Ferdinada navelo se da je Kapolnay branio utvrdu od Osmanlija. U pismu nadbiskupa Ivana iz Lunda 1536. godine napisano je da je Kapolnay s Petrom Markusom na silu preoteo grad bosanskom biskupu.¹⁶¹

¹⁵⁹ Mažuran, "Đakovo i Bosansko- đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine", 149.

¹⁶⁰ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije“, 104.

¹⁶¹ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 54.

9. Pad Đakova pod Osmanlije

Tijekom 15. i početkom 16. stoljeća Đakovo i okolica bili su pod neprestanim napadima osmanlijske vojske, posebno konjaničkog odreda akindžija. Nakon Mohačke bitke 1526. godine biskupi i ostali crkveni službenici napustili su Đakovo. Posljednji đakovački biskup prije osmanskih osvajanja bio je Đuro Paližna. On je zajedno sa 6 drugih biskupa i nadbiskupa hrvatsko-ugarskih biskupija Panonije ratovao protiv Osmanlija i poginuo 1526. godine u bitci na Mohačkom polju.¹⁶² Velik dio Slavonije, kao i grad Đakovo, Osmanlije zauzimaju 1536. godine.¹⁶³ U Đakovu nije bilo znakova borbe i razaranja pa se smatra da su ga Osmanlije osvojile bez borbe.¹⁶⁴ U jesen 1537. godine Osmanlije su kod Gorjana pobijedile vojsku koja je krenula u protuofenzivu u pokušaju da povрати osvojena područja. Neuspjeh Kacijanerove vojne bio je neizbježan nakon što su vojskovođe na čelu s Kacijanerom pobjegle s bojišta i ostavile vojsku na milost i nemilost Osmanlijama.¹⁶⁵

9.1. Uspostava vlasti

Odmah po osvajanju Đakova, Osmanlije uspostavljaju novu vlast. Đakovo ulazi u sastav Požeškog sandžaka te postaje sjedište kadiluka.¹⁶⁶ U Đakovu je stolovao turski sud te grad ima rang kotara. Oko grada se podižu bedemi od zemlje i drvenih palisada s obrambenim jarkom, a na sjeveru i jugu postojala su ulazna vrata.¹⁶⁷ Prvi gospodar Đakova bio je Memi-beg Arnaut. Đakovo je postao grad turske vlastele u koji se naselilo desetak begova koji su imali posjede u Đakovštini i bivšim okolnim vlastelinstvima. U gradu su se podigle tri džamije. Kaston-pašina (vjerojatno se radi o Kasim-paši) džamija nalazila se južno od tvrđave, prema današnjem groblju, Hadži-pašina džamija nalazila se istočno od tvrđave, na mjestu današnje zgrade Sjemeništa te Ibrahim-pašina džamija koja se nalazila sjeverno od tvrđave, na mjestu srušene crkve svetog Lovre (današnja crkva Svih svetih). U okolici Ibrahim-pašine džamije nalazili su se dvori gospodara grada.¹⁶⁸ Pojedini povjesničari smatraju kako je Ibrahim-pašina džamija izvorno turska građevina zbog stila gradnje te da nije izgrađena na mjestu nekadašnje crkve svetog Lovre.¹⁶⁹

¹⁶² Šuljak, *Đakovo*, 9.

¹⁶³ Pavić, *Đakovo 1239-1989*, 25.

¹⁶⁴ Filipec, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 46.

¹⁶⁵ Dean, *Đakovo*, 10.

¹⁶⁶ Pavić, *Đakovo 1239-1989*, 25.

¹⁶⁷ Marković, *Slavonija*, 223.

¹⁶⁸ Dean, *Đakovo*, 10-11.

¹⁶⁹ Šuljak, *Đakovo*, 89.

Svećenici i kanonici pobjegli su iz Đakova ili su bili ubijeni, dok je biskupima bio onemogućen pristup gradu. Ipak, oni su ostali uz vjernike i potajno djelovali skrivajući se u franjevačkim samostanima u Bosni i Slavoniji. Osim đakovačkog biskupa jedino je još beogradski ostao uz svoje vjernike tijekom osmanske okupacije. Župa se iz Đakova premjestila u obližnje Selce, dio stanovništva napustio je grad, a manji dio prešao na islam. U Đakovo se neprestano doseljavalo muslimansko stanovništvo te je pred kraj osmanske vladavine u gradu postojalo oko 1000 muslimanskih i samo 13 katoličkih kuća.¹⁷⁰ U gradu je postojala kršćanska četvrt u kojoj živi katoličko stanovništvo. Različiti izvori govore o broju kuća i omjeru muslimanskog i katoličkog stanovništva u gradu. Prema jednom izvoru navodi se da je 1620. godine u gradu 800 muslimanskih i 80 kršćanskih kuća, dok se prema drugom izvoru par godina kasnije navodi kako je u gradu 200 muslimanskih i 25 katoličkih kuća.¹⁷¹

Stanovništvo uglavnom ostaje u svojim selima, no dio ih je otišao ostavljajući prazna sela iza sebe. U prazna sela Osmanlije naseljavaju pravoslavne Vlahe iz Bosne, a osim njih doseljavaju i bosanski Hrvati (Šokci) koji su se nastanjivali u katolička sela. U to vrijeme razlikovala su se potpuno vlaška od potpuno katoličkih sela te postoje poneka sela u kojima je živjelo miješano stanovništvo. Manji dio stanovništva prešao je na islam, uz iznimku brdskih sela Dilja i Krstova. Nakon osvajanja Đakova, ukinuta je župa u gradu, stoga su na području turske Đakovštine postojale dvije župe, Dragotin i Selci. Župa Dragotin obuhvaćala je sela od Lapovaca do Strizivojne te se pretpostavlja da je okupljala između 1600 i 3000 vjernika. Župi Selci pripadala su ostala sela u kojima je bilo oko 1600 vjernika. U drugoj polovici 17. stoljeća Đakovština je imala 89 sela (većina s isključivo Hrvatskim katoličkim stanovništvom), da bi do kraja stoljeća više od polovice sela bilo raseljeno, a tek neznatan broj ponovno naseljen. Nakon odlaska Osmanlija u Đakovštini je bilo 55 sela s oko 8000 stanovnika.¹⁷² U listopadu 1687. godine Đakovo i Đakovština su oslobođeni. Aspremontove¹⁷³ jedinice ulaze u spaljeno Đakovo koje je napustilo muslimansko stanovništvo. Katoličko stanovništvo iz Đakovštine počinje se naseljavati u Đakovo, a uz njih dolazi i katolička raja iz Bosanske Posavine. U konačnici se bosansko-đakovački biskupi vraćaju u grad te im carevi Ferdinand III., Leopold I. i Karlo V. potvrđuju darovnice iz 13. stoljeća kojim su dobili Đakovo i đakovačko vlastelinstvo.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Dean, *Đakovo*, 11.

¹⁷¹ Marković, *Slavonija*, 223.

¹⁷² Isto, 221-222.

¹⁷³ „austrijski general koji se istaknuo u ratu za oslobođenje Ugarske i Hrvatske od Osmanlija. Zapovjednik Osijeka postao je 1687. godine.“ – „Aspremont, Ferdinand Gobert“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 4. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4253>.

¹⁷⁴ Dean, *Đakovo*, 11-12.

Zaključak

Proučavanjem i analizom literature koja se bavi srednjovjekovnim Đakovom od prvih spomena naselja do vrhunca i potpadanja pod vlast Osmanlija, nastojao se ostvariti cilj rada – prikaz razvoja Đakova i usporedba njegova razvoja sa karakteristikama srednjovjekovnih gradova u međurječju.

Nalazište u Štrbincima dalo je novi pogled na ranije pretpostavke kako je srednjovjekovno Đakovo nastavak antičkog naselja. Prema arheološkim nalazima može se zaključiti kako se antička Certissa nalazila u današnjim Štrbincima. Ona je napuštena početkom srednjeg vijeka, a Slaveni i Avari koji su se doselili u međurječje tijekom ranog srednjeg vijeka podigli su novo naselje u njezinoj blizini. Zbog nedostatka pisanih izvora iz tog razdoblja zaključivati se može jedino na temelju arheoloških nalaza. Najstariji nalazi s arheološkog lokaliteta iza župne crkve (današnja crkva Svih svetih) datirani su u 8. stoljeće i još su jedan čvrsti dokaz da se srednjovjekovni grad Đakovo gradio na do tada nenaseljenom području, a ne na temeljima antičke Certisse. Na tom mjestu nastaje zbog povoljnog strateško-obrambenog i prometnog položaja, od ranije kultiviranog zemljišta te blizine većih naselja, potoka i rječica.

Tek u 13. stoljeću Đakovo se spominje u pisanim izvorima kada su posjedi Đakovo i Brezna darovani bosanskim biskupima. Može se zaključiti da je Đakovo do tada bilo malo, vlastima i piscima povijesnih izvora manje važno naselje, čiji razvoj započinje dolaskom biskupa. Ipak se može reći da je prije dolaska biskupa postojalo naselje koje je imalo određeni stupanj razvoja jer biskupsko sjedište ne bi postalo potpuno beznačajno naselje. Postoji mogućnost da je Đakovo odabrano za biskupsko sjedište jer se nalazilo na periferiji biskupije u odnosu na dotadašnje sjedište u okolici Sarajeva, te problemi koje su biskupi imali u Bosni nisu imali veliki utjecaj na Đakovo (prvotno bogumilstvo, a kasnije provale Osmanlija). Veliki značaj za biskupiju imalo je vlastelinstvo koje je bilo primarni izvor prihoda kojim se financirao razvoj grada. Analizom pisanih izvora u pokušaju definiranja statusa Đakova u srednjem vijeku, može se zaključiti da je vrhunac dosegnut krajem 14. i početkom 15. stoljeća. Tada se Đakovo u izvorima nazivalo *civitas*. Izvori u 15. stoljeću Đakovo su označavali kao *oppidum*. Ta degradacija u statusu može se povezati sa prodorima Osmanlija, uništavanjima posjeda i iseljavanjem stanovništva iz grada i okolice. Osmanlije su do polovice 15. stoljeća zauzele Đakovo koje pod njihovom vlašću doživljava uglavnom stagnaciju.

Usporedba literature koja se bavi rekonstrukcijom izgleda srednjovjekovnog Đakova s literaturom koja se bavi karakteristikama gradova donjeg međurječja u srednjem vijeku pokazala

je na kolikom stupnju razvoja je bilo srednjovjekovno Đakovo. Temelj svakog srednjovjekovnog grada bila je utvrda s čvrstim zidinama koja je štitila njegove stanovnike u slučaju opasnosti. Đakovo je zasigurno od 14. stoljeća imalo utvrdu sa zidinama na čijim uglovima su se nalazile kule za obranu grada. To je bio prvi korak u razvoju Đakova iz malog trgovišta u značajnije gradsko naselje. Uz đakovačku utvrdu postojalo je trgovište s jednom ulicom koje je bilo gusto naseljeno. Obično su gradovi imali više od jedne ulice, no to nije bilo presudno. Đakovačko trgovište bilo je ograđeno zemljanim bedemima i palisadama koji nisu bili neprobojni kao zidovi utvrde, no odvajali su utvrdu i trgovište od predgrađa. U gradu su postojali katedrala, samostan te dvije crkve, samostanska i župna. Stanovništvo je u vrijeme premještanja sjedišta biskupije bilo iznimno agrarno, no do dolaska Osmanlija u 16. stoljeću pretežno se bavilo trgovinom i obrtom. Prema svemu navedenom može se zaključiti kako je Đakovo imalo sve odlike srednjovjekovnog grada. U nekim karakteristikama imalo je odlike trgovišta poput toga da ima samo jednu ulicu. No, daljnji razvoj i mogućnost širenja grada te stvaranja novih ulica i četvrti onemogućen je upadom i osvajanjima Osmanlija. Stoga, može se reći kako je srednjovjekovno Đakovo imalo karakteristike razvoja kao i većina ostalih gradskih naselja donjeg međurječja u srednjem vijeku.

Literatura

1. Bali, Tomislav, *Slavonski meandar: prostor i pojam Slavonije u XIII. Stoljeću*. Zagreb: Srednja Europa, 2014.
2. Boras, Jelena. *In villa que vocatur Diaco. Rezultati arheoloških istraživanja u Đakovu*. Đakovo: Muzej Đakovštine, 2018.
3. Csánki, Deszö - *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Sv. 1-5. Budapest: Magyar Tudományos Akademia, 1890-1913.
4. Dean, Zdravka, ur. *Đakovo*. Đakovo: Skupština općine, 1989.
5. Engel, Pál - *Valkó vármegye* (rukopis, neobjavljeno)
6. Filipec, Krešimir. *Dvanaest stoljeća Đakova*. Zagreb: Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta, 2012.
7. Gašić, Emerik. *Kratki povijesni pregled biskupija bosansko - đakovačke i srijemske: načinjen iz povijesnih izvora s pridodanim životopisima*. Osijek: Državni arhiv, 2000.
8. Goldstein, Ivo i Grgin, Borislav. *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*. Zagreb: Novi Liber, 2006.
9. Gračanin, Hrvoje. *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)*. Zagreb: Plejada, 2011.
10. Jelaš, Danijel. „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2018.
11. Jelaš, Danijel. *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2020.
12. Klaić, Vjekoslav. *Crtime iz prošlosti*. Vinkovci: Riječ, 2002.
13. Marković, Mirko. *Slavonija: povijest naselja i podrijetlo stanovništva*. Zagreb: Golden Marketing, 2002.
14. Migotti, Branka. *Pozlaćena stakla sa Štrbinaca kod Đakova*. Đakovo: Muzej Đakovštine, 2003.
15. Mimica, Bože. *Slavonija od antike do XX. stoljeća*. Zagreb: V.B.Z., 2009.

16. Pavić, Ivan, ur., *Đakovo 1239-1989: 750 godina*. Đakovo: Glavni odbor za proslavu 750-e obljetnice Grada Đakova, 1989.
17. *Povijest, 21. knjiga, Hrvatska povijest*. Zagreb: Jutarnji list, 2007.
18. Raukar, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga; Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1997.
19. Šuljak, Andrija. *Đakovo: biskupski grad*. Đakovo: Biskupski ordinarijat, 1988.

Mrežni izvori

1. Andrić, Stanko. "STUDENTI IZ SLAVONSKO-SRIJEMSKOG MEĐURIJEČJA NA ZAPADNIM SVEUČILIŠTIMA U SREDNJEM VIJEKU (1250.-1550.)". *Croatica Christiana periodica* 20 (1996), br. 37: 117-151. Pristup ostvaren 26. 08. 2022. <https://hrcak.srce.hr/77620>.
2. „Aspremont, Ferdinand Gobert“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 4. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4253>.
3. „Bogumili“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvareno 4. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8408>.
4. Boris Blažina, „Kako dijelimo srednji vijek“, *Povijest.hr*, pristup ostvaren 1. 8. 2022., <https://povijest.hr/znanostitehnologija/kako-dijelimo-srednji-vijek/>.
5. „Castrum“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 4. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11005>.
6. „Civitas“. *Encyclopaedia Britannica*, 2011. Pristup ostvaren 26. 7. 2022. <https://www.britannica.com/topic/civitas>.
7. „Đakovština“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 4. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16895>.
8. Filipec, Krešimir. "Urbani razvoj Đakova u srednjem vijeku". *Povijesni prilozi* 32 (2013), br. 44: 71-89. Pristup ostvaren 4. 8. 2022., <https://hrcak.srce.hr/105632>

9. Gregl, Zoran.. "Kasnoantička nekropola Štrbinci kod Đakova: istraživanja 1993.g.". *Opuscula archaeologica* 18 (1994), br. 1: 181-190. Pristup ostvaren 26. 7. 2022. <https://hrcak.srce.hr/5397>.
10. Jelaš, Danijel. "Tipologija srednjovjekovnih gradskih naselja u donjem međurječju Drave i Save". *Povijesni zbornik* 4 (2012), br. 5: 33-50. Pristup ostvaren 4. 8. 2022. <https://hrcak.srce.hr/105329>.
11. Mažuran, Ive. "Đakovo i Bosansko - đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine.". *Diacovensia* 3 (1995), br. 1: 107-156. Pristup ostvaren 16. 8. 2022. <https://hrcak.srce.hr/37988>.
12. Migotti, Branka. "Je li rimska Certisija bila „caput viarum?“". *Zbornik Muzeja Đakovštine* 13 (2017), br. 1: 7-18. Pristup ostvaren 26. 7. 2022. <https://hrcak.srce.hr/197762>.
13. Migotti, Branka. "Je li rimska Certisija bila na Štrbincima kod Đakova?". *Zbornik Muzeja Đakovštine* 5 (2001), br. 1: 77-96. Pristup ostvaren 26. 7. 2022. <https://hrcak.srce.hr/219723>.
14. Migotti, Branka. "Ranokršćanska freska iz Štrbinaca kod Đakova". *Zbornik Muzeja Đakovštine* 4 (1997), br. 1: 27-49. Pristup ostvaren 26. 7. 2022. <https://hrcak.srce.hr/236659>.
15. „Milja“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 4. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40965>.
16. „Panonija“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 4. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=46449>.
17. „Srednji vijek“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 4. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57603>.
18. „Vukovska županija“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 4. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65663>.